

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха**

Кафедра української мови

НІНА КУХАР

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Навчально-методичний посібник

**для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська
мова і література)**
**додаткової предметної спеціальності 014.021 Середня освіта
(Мова і література (англійська))**
**Освітньо-професійна програма Середня освіта. Українська мова
і література, англійська мова**
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 035. 01 Філологія. Українська мова та література
**додаткової предметної спеціальності 014.028 Середня освіта
(Мова і література (польська))**
**Освітньо-професійна програма Філологія. Українська мова та
література. Середня освіта (Мова і література (польська))**

Вінниця – 2024

УДК 811. 161.2'276.6 (075.8)

DOI: <https://doi.org/10.31652/978-617-8406-20-2-1-92>

К 68

Кухар Н. І. Загальне мовознавство : навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Вінниця : ТОВ "ДРУК-ПЛЮС", 2024. 92 с. DOI: <https://doi.org/10.31652/978-617-8406-20-2-1-92>

Рецензенти:

І. Я. Завальнюк, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Г. І. Гримашевич, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка.

ISBN 978-617-8406-20-2

Навчальний посібник спрямований на формування у здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей загальних і фахових компетенцій згідно з вимогами чинної навчальної програми дисципліни «Загальне мовознавство». Присвячений розгляду лекційних тем, містить їхні тезові конспекти, списки літератури, завдання для самостійної роботи студентів. Подані матеріали для підготовки до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти, тести для самоконтролю, список рекомендованої літератури. фрагменти першоджерел, сприятимуть інтенсифікації роботи здобувачів СВО бакалавра в межах дисципліни «Загальне мовознавство».

ISBN 978-617-8406-20-2

© Кухар Н.І., 2024

ЗМІСТ	
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО».....	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	7
ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	11
ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ	14
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	30
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ІЗ «ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА».....	34
ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ №1	40
ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	54
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	69
ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ	76
ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ	77
КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ	81

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

Мовознавство ХХІ століття засвідчує співіснування багатьох парадигм наукового знання і різноманітних підходів до вивчення всіх аспектів людської мови, що характеризуються функціоналізмом та антропоцентризмом. Сучасні мовознавці намагаються виокремити найбільш вагомі та поширені парадигми лінгвістичних досліджень, формуючи оригінальні методології та методики аналізу, а також специфікуючи дослідницький вектор наукового пошуку. Навчальна дисципліна «Загальне мовознавство» є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітнім ступенем «бакалавр» галузі знань 01 Освіта / Педагогіка предметною спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література), галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальністю 035.01 Філологія. Українська мова та література. *Предмет навчальної дисципліни* – природа мови, методологія та історія лінгвістики з огляду на сучасний парадигмальний простір гуманітарного знання, головні напрями мовознавства. *Мета* – ознайомити здобувачів вищої освіти з найважливішими теоріями, ідеями і проблемами мовознавства, представити як традиційні лінгвістичні дисципліни, категоріально-поняттєвий апарат яких є відносно усталеним, так і нові галузі, що отримали поширення упродовж останніх десятиліть, розглянути методи і структуру напрямів сучасної лінгвістики, поглибити й систематизувати основні мовознавчі знання.

Вихідні фахові компетенції, необхідні для успішного засвоєння здобувачами вищої освіти навчального змісту дисципліни: знання дисциплін «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Філософія», «Загальна психологія».

У процесі вивчення «Загального мовознавства» передбачено формування таких загальних компетентностей: здатності усно й письмово спілкуватися українською мовою як державною в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності; здатності до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема

для вирішення стандартних завдань професійної діяльності; *фахових компетентностей*: здатності розуміти мову як особливу знакову систему, її природу та функції, генетичну і структурну типологію мов світу, фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови; здатності аналізувати мовні одиниці на основі відповідних лінгвістичних методів; здатності збирати, систематизувати та інтерпретувати мовні факти; здатності вільно оперувати лінгвістичною термінологією для розв'язання професійних завдань.

Результатами навчання є формування вмінь використовувати українську мову як державну в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійному спілкуванні; ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати; застосовувати філологічні знання для розв'язання професійних завдань; засвоєння відомостей про нові галузі та напрями сучасної лінгвістики, їхні онтологічні характеристики; про тенденції у сучасному світовому мовознавстві та перспективи його подальшого розвитку; про основні категорії та поняття лінгвометодології, когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, теорії міжкультурної комунікації, лінгвістичної прагматики, комунікативної лінгвістики, лінгвістики тексту, психолінгвістики, етнолінгвістики і лінгвокультурології, соціолінгвістики; використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення стандартних завдань професійної діяльності.

Методи та технології навчання. Для засвоєння теоретичних відомостей з навчальної дисципліни використовуємо словесні методи, форма: евристична лекція, лекція з мультимедійним забезпеченням, лекція з елементами дискусії, розповідь, пояснення, бесіда, навчальна дискусія, диспут, консультація, співбесіда.

На практичних заняттях передбачено розгляд теоретичних питань, роботу з науковими джерелами і електронними ресурсами; роботу в динамічних групах, виконання тестових завдань. У самостійній роботі здобувачів освіти поєднано евристичний і дослідницький методи: виконання завдань пізнавального змісту, конспектування, тезування, анотування, рецензування, складання

реферату; реалізація інформаційних науково-пошукових проєктів із наступним оформленням та оприлюдненням отриманих наукових результатів.

У викладанні навчальної дисципліни передбачено дистанційні форми: лекції у форматі онлайн, опрацювання наукових джерел з використанням інформаційно-комунікаційних технологій і електронних ресурсів. Індивідуальна навчально-дослідна робота здобувачів вищої освіти передбачає використання різних способів пошуку інформації, аналіз достовірності отриманих результатів, самостійний виклад матеріалу з презентацією.

Пропонований посібник містить виклад найважливіших відомостей про мову з огляду на сучасний стан лінгвістики: висвітлено питання сутності мови, її походження, закономірності функціонування й розвитку; розмежовано мову, мовлення; схарактеризовано основні і проміжні рівні мовної системи. У додатках уміщено тести для самоконтролю, реєстр лінгвістичних термінів, фрагменти першоджерел для обов'язкового опрацювання студентами, список літератури, що допоможе здобувачам оволодіти теоретичними засадами мовознавчої науки, сформувати вміння витлумачувати основні фонетичні, лексичні, граматичні явища мовної системи і зіставляти факти різних мов.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

РОЗДІЛ 1. Теорія мовознавства. Методологія лінгвістики

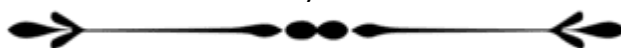
ТЕМА 1. Загальна характеристика дисципліни. *Інформаційний обсяг теми.* Дисципліна «Загальне мовознавство», її мета, завдання, предмет і місце в системі навчальних лінгвістичних дисциплін. Основні розділи курсу: теорія мови, методи і прийоми лінгвістичного аналізу, історія мовознавства. Чинний загальнолінгвістичний комплекс ідей: поняття знаковості мови, системності та ієрархічності мовної діяльності, протиставлення логічного (синхронії) та історичного (діахронії), мовленнєвого спілкування та пізнання, зовнішнього та внутрішнього мовлення.

ТЕМА 2. Система лінгвістичних теорій як зміст теоретичного мовознавства. *Інформаційний обсяг теми.* Глобальні лінгвістичні концепції В. Гумбольдта, І. Бодуена де Куртене, Ф. де Соссюра, Е. Косеріу, Л. Єльмслева, Дж. Пірса, Ч. Моріса, Н. Хомського. Загальна структура лінгвістичних знань: галузі мовознавства, рівнева класифікація, метатеоретична концепція К. Тищенка.

ТЕМА 3. Внутрішня і зовнішня структура мови. Теорія мовних рівнів. *Інформаційний обсяг теми.* Мова як система систем (підсистем); її відкритість і динамізм. Основні і проміжні рівні мовної системи. Теорія ізоморфізму та ієрархії мовних рівнів. Типи відношень між мовними одиницями. Семасіологія, проблема семантичної валентності та сполучуваності. Сучасні граматичні теорії, проблема частиномовної класифікації, когнітивний аспект синтаксису. Лінгвістичні універсалиї: семіотичні, психолінгвістичні, статичні та динамічні. Рівнева характеристика універсалий.

ТЕМА 4. Суспільна природа мови. *Інформаційний обсяг теми.* Соціолінгвістика як теорія про суспільну обумовленість мови, її соціальні функції і типи; соціолінгвістика і мовне будівництво (мовна політика). Соціальна природа мовленнєвої діяльності. Мова як соціально-історична норма, її варіантний і конкретно-реальний характер.

Стан мови як динамічна рівновага; варіювання як процес розвитку мови. Історія мови та її хронологічні зрізи; заміщення як історичний

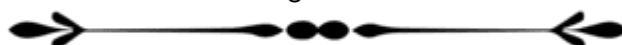
процес; періоди в історії мов. Зовнішні і внутрішні причини мовних змін. Темпи мовних змін. Взаємодія мов, мовні контакти. Форми міксації мов. Піджин. Креольська мова. Етнолінгвістика, лінгвокультурологія. Проблеми міжкультурної комунікації.

ТЕМА 5. Методологія мовознавства. *Інформаційний обсяг теми.* Філософський метод пізнання і методи часткових наук. Глобальні методології як основа розвитку лінгвістики: феноменологічна (філософія Платона, Аристотеля, схоластика Середньовіччя, теорія духу народу В. Гумбольдта, концепція М. Гайдеггера), позитивістська (античні матеріалісти, середньовічні номіналісти, теорія емпіризму, біхевіоризму), раціоналістська (теорія Р. Декарта, І. Канта, екзистенціалізм, аналітична філософія логічного аналізу мови Р. Карнапа, Л.Вітгенштейна), функціональна (теорія Д. Дьюї, І. Лакатоса).

Головні наукові парадигми лінгвістики: порівняльно-історична, структуралістська, комунікативно-функціональна, когнітивна, синергетична. Зовнішня і внутрішня лінгвістична інтерпретація мовних фактів. Загальні методи дослідження: спостереження, індукція, дедукція, гіпотеза, аналіз, синтез, таксономія, порівняння, формалізація, ідеалізація, експеримент, фальсифікація, моделювання. Проблема класифікації лінгвістичних методів.

РОЗДІЛ 2 Історія мовознавства

ТЕМА 1. Історія лінгвістичної думки до XIX ст. *Інформаційний обсяг теми.* Обумовленість історії розвитку мовознавства історією розвитку суспільства. Основні етапи історії мовознавства. Питання мовознавства у класичній філології. Мовознавство в стародавній Індії. Граматика Паніні. Старогрецьке мовознавство про природу назв. Питання мовознавства в логіці і поетиці Аристотеля. Александрійські і пергамські граматисти; вчення про вісім частин мови. Китайське мовознавство й арабське мовознавство. Японське мовознавство. Мовознавство Середньовіччя і XVII-XVIII століть. Філософські і нормативні граматиками. «Всезагальна раціональна граматика» А. Арно і К. Лансло. Нормативні граматиками і словники. Філологічна наука в Україні XV-XVIII ст.

ТЕМА 2. Виникнення порівняльно-історичного мовознавства і становлення порівняльно-історичного методу мовознавства.

Інформаційний обсяг теми. Проблема походження мови у працях філософів та мовознавців XVII-XIX ст. Санскрит і європейські мови. Виникнення германістики (Р. Раск і Я. Грімм) і славістики (Й. Добровський). Порівняльно-історична граматики і лінгвістична концепція А. Шлейхера. Діяльність славістів П. Шафарика, Ф. Міклошича, Й. Добровського, В. Копітара. Філософія мови В. фон Гумбольдта. Принцип суперечності як метод опису мови. Мова як діяльність і національна свідомість; внутрішня і зовнішня форми мови. Морфологічна класифікація мов.

Розвиток компаративістики в другій половині XIX ст. Натуралізм у мовознавстві (А. Шлейхер). «Теорія хвиль» Й. Шмідта. Психологічні школи в мовознавстві XIX ст.: Г. Штейнталь, М. Лацарус, В. Вундт.

Психологічний напрям у вітчизняному мовознавстві: загальнолінгвістична концепція О. О. Потебні та її філософські основи. Діяльність Харківської лінгвістичної школи. Молодограматизм як провідна школа історико-порівняльного психологічного мовознавства (К. Бругман, Г. Остгоф, А. Лескін, Г. Пауль, Б. Дельбрюк). «Принципи історії мови» Г. Пауля. Школа «Слів і речей».

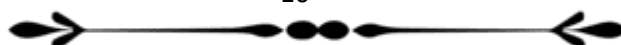
ТЕМА 3. Мовознавство кінця XIX-XX ст. *Інформаційний обсяг теми.* Вчення про мову як соціально-психічне явище (І. О. Бодуен де Куртене). Соціологізм у мовознавстві. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра. Виникнення і розвиток структуралізму в мовознавстві. Празький лінгвістичний гурток (функціональна лінгвістика). Вчення В. Матезіуса. Глосематика Л. Єльмслева. Л. Блумфільд як засновник дескриптивної лінгвістики. Генеративна граматики Н. Хомського. Ностратична гіпотеза. Неогумбольдтіанські ідеї та семантична філософія мови. Теорія мови Л. Вайсгербера.

ТЕМА 4. Історія вітчизняної мовознавчої науки *Інформаційний обсяг теми.* Слов'янські мови, їхня генетична спорідненість. Проблема періодизації праслов'янської мови. Основні центри і постаті славістики. Українське мовознавство. Класифікація слов'янських мов М. Максимовича. Гіпотеза походження слов'янських мов А. Кримського. Порівняльна фонетика слов'янських мов Є. Тимченка.

Загальнотеоретична проблематика лінгвістики у дослідженнях Л. Булаховського, І. Білодіда, В. Русанівського, В. Німчука. Українські славісти діаспори Ю. Шевельов і О. Горбач.

ТЕМА 5. Мовознавство на сучасному етапі розвитку.
Інформаційний обсяг теми. Типологія мов та мовні універсали. Проблема моделювання номінативних процесів. Теорія мовленнєвої діяльності. Напрями сучасних соціолінгвістичних досліджень. Мова і влада. Політична лінгвістика. Комунікативна лінгвістика. Одиниці мовної комунікації. Когнітивна лінгвістика. Проблема концепту в сучасній лінгвістиці. Прикладна лінгвістика: комп'ютерна лінгвістика, лексикографія; термінознавство; корпусна лінгвістика; перекладознавство; патопсихолінгвістика; теорія комунікативного впливу; нейролінгвістичне програмування.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1: МОВОЗНАВСТВО ЯК НАУКА. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО. МОВА ЯК СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ

Мета: окреслити об'єкт і предмет, завдання і структуру лінгвістики, з'ясувати місце мовознавства в системі природничих і соціальних наук, ознайомити з завданнями і змістом навчальної дисципліни, з'ясувати зміст понять мовної структури і структурних рівнів, охарактеризувати типи відношень у мовній системі.

Інформаційний обсяг теми: Об'єкт, предмет і завдання мовознавчої науки. Структура мовознавства (галузі, лінгвістичні дисципліни). Місце мовознавства в системі наук. Завдання і мета, зміст курсу загального мовознавства. Структурні рівні мови. Внутрішні підсистеми мови: фонологічна; лексико-семантична; граматична (морфологічний і синтаксичний рівні). Проміжні мовні рівні. Типи відношень у мовній системі. Природні і штучні мови.

ТЕМА 2: СИСТЕМА ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕОРІЙ ЯК ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

Мета: окреслити головні наукові парадигми лінгвістики: порівняльно-історичну, структуралістську, комунікативно-функціональну, когнітивну, синергетичну; з'ясувати особливості образів мови в сучасній лінгвістиці; ознайомити з принципами класифікації мов; з'ясувати зміст понять мовна і концептуальна картини світу.

Інформаційний обсяг теми: Головні наукові парадигми лінгвістики. Образи мови в сучасному мовознавстві. Мовна і концептуальна картини світу. Синхронія. Діахронія. Теорія ізоморфізму та ієрархії мовних рівнів. Принципи класифікації мов світу. Геналогічна, типологічна, соціолінгвістична класифікації мов.

ТЕМА 3: ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ І ПРОМІЖНИХ РІВНІВ МОВНОЇ СИСТЕМИ

Мета: актуалізувати відомості про системно-структурну організацію мови, теорію мовних рівнів; розмежувати поняття система і структура мови; схарактеризувати основні мовні одиниці; ознайомити з актуальними проблемами основних і проміжних рівнів мовної системи мовної системи.

Інформаційний обсяг теми: Мова як система систем (підсистем); її відкритість і динамізм. Основні і проміжні рівні мовної системи. Проблеми фонологічного рівня мовної системи. Семасіологія, проблема семантичної валентності та сполучуваності. Сучасні граматичні теорії, проблема частиномовної класифікації, когнітивний аспект синтаксису.

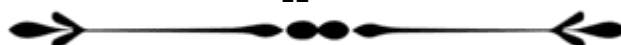
ТЕМА 4: РОЗВИТОК МОВИ. МОВНІ КОНТАКТИ. МЕТОДОЛОГІЯ ЛІНГВІСТИКИ

Мета: проаналізувати сучасні погляди на співвідношення синхронічного і діяхронічного аспектів вивчення мови; з'ясувати, чому і як змінюється мова, охарактеризувати зовнішні і внутрішні причини мовних змін, розмежувати поняття конвергентного розвитку контактуючих мов і мовної асиміляції, окреслити темпи мовних змін і прогрес у розвитку мов.

Інформаційний обсяг теми: Історична змінність мови. Зовнішні причини мовних змін. Внутрішні причини мовних змін. Темпи мовних змін. Прогрес у розвитку мов. Мовні контакти. Типи мовних контактів. Методологія лінгвістики. Описовий, порівняльно-історичний, структурний методи.

ТЕМА 5: ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДУМКИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Мета: схарактеризувати причини зародження та періодизацію порівняльно-історичного мовознавства, ознайомити з поглядами передвісників і основоположників нового напрямку в лінгвістиці ХІХ ст., охарактеризувати основні положення мовних концепцій В. фон

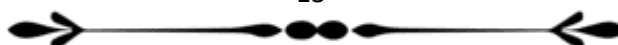
Гумбольдта, О. О. Потебні, розкрити значення їхніх праць для сучасного мовознавства.

Інформаційний обсяг теми: Періодизація порівняльно-історичного мовознавства. Передвісники компаративної лінгвістики. Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм, О. Востоков – основоположники порівняльно-історичного мовознавства. Філософія мови В. фон Гумбольдта. Харківська лінгвістична школа. Діяльність О. О. Потебні.

ТЕМА 6: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

Мета: схарактеризувати періодизацію українського мовознавства, актуалізувати відомості про основні центри і постаті україністики, ознайомити з науковим теоріями вітчизняних лінгвістів, розкрити значення їхніх праць для сучасного мовознавства.

Інформаційний обсяг теми: Слов'янські мови, їхня генетична спорідненість. Українське мовознавство. Мовознавство Загальнотеоретична проблематика лінгвістики у дослідженнях Л. Булаховського, І. Білодіда, В. Русанівського, В. Німчука. Українські славісти діаспори Ю. Шевельов і О. Горбач.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ

Мовознавство – наука про природну людську мову загалом і про всі мови світу як її індивідуальних представників. Предмет мовознавства – мовні одиниці, властивості, закономірності розвитку мови, прийоми, способи, методи дослідження, витлумачення її функцій, природи, сутності. Завдання мовознавства: виявлення, встановлення законів природи, будови, функціонування, формування та розвитку мов, їхня наукова характеристика, визначення ролі мови в усіх сферах діяльності людини і суспільства загалом.

Загальне мовознавство – це теорія науки про мову, що ґрунтується на філософському розумінні природи і сутності мови; воно вивчає різні мови світу в їхньому давньому і сучасному стані для окреслення загальнолюдських властивостей мовного процесу. Загальне мовознавство досліджує: 1) предмет лінгвістики; 2) місце мовознавства в системі наук; 3) методи лінгвістичного дослідження; 4) принципи класифікації мов світу; 5) систему та структуру мови. Традиційно загальне мовознавство як наука складається з трьох частин – теорії мовознавства, методики вивчення і опису мов, історії лінгвістики. Часткове мовознавство – це наука про конкретну мову (українську, англійську, німецьку тощо), які використовують як засіб спілкування. Внутрішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає системні відношення мовних одиниць без звертання до зовнішньолінгвальних чинників. Зовнішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає сукупність етнічних, суспільно-історичних, соціальних, географічних та інших чинників як нерозривно пов'язаних із розвитком і функціонуванням мови.

Усі мовознавчі дослідження розподіляють між двома підрозділами науки про мову – конкретним (частковим) і загальним мовознавством. Поза конкретним і загальним мовознавством виокремлюють прикладне мовознавство, яке опрацьовує методи розв'язання практичних завдань, пов'язаних із використанням мови, воно зорієнтоване на задоволення суспільних потреб.

У мовознавстві різні лінгвістичні дисципліни об'єднують у 4 групи: 1) дисципліни, які досліджують внутрішню будову мови

(фонетика, лексикологія, граматики тощо); 2) історичні дисципліни, які досліджують розвиток структурних компонентів мови (історична фонетика, історична граматики тощо); 3) лінгвістичні дисципліни, які досліджують функціонування мови в різних аспектах (соціолінгвістика, психолінгвістика тощо); 4) прикладні дисципліни: лінгвостатистика, історія письма, інженерна лінгвістика тощо.

Мова є відкритою динамічною гетерогенною матеріальною функціональною **системою**. Мовна система базується на парадигматичних, синтагматичних та ієрархічних відношеннях. Парадигматичні відношення – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови. Синтагматичні відношення – відношення одиниць, розташованих лінійно; це здатність мовних елементів поєднуватися між собою. Ієрархічні відношення – відношення структурно простіших одиниць до складніших: фонема до морфеми, морфеми до лексеми, лексеми до речення.

Мовна система має складну структуру, у її складі можна виділити окремі підсистеми (рівні). **Рівні мови** – це підсистеми мовної системи, кожна з яких утворює сукупність відносно однорідних одиниць і набір правил, які регулюють їх використання та групування в різні класи і підкласи. Виділяють основні й проміжні рівні. До основних належать: фонологічний, морфологічний, лексико-семантичний, синтаксичний. Кожен із рівнів має свою основну одиницю: фонема, морфема, лексема, синтаксема. На стику основних рівнів виникають проміжні: морфонологічний (проміжний між фонологічним і морфологічним рівнями), словотвірний (проміжний між морфологічним і лексико-семантичним рівнями), фразеологічний (проміжний між лексико-семантичним і синтаксичним рівнями). За О. Мельничуком, система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, а структура – це склад і внутрішня організація мови як єдиного цілого.

Наразі у мовознавстві сформовано дві концепції природи мовної структури: *субстанціональні* (онтологічні) теорії прагнуть розв'язати проблему структури мовлення, виходячи з комунікативних функцій мови і висуваючи на перший план лексико-граматичні класи слів; *операціональні* (структуралістські, методичні) теорії намагаються

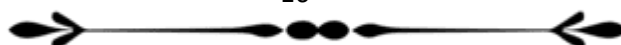
розв'язати проблему структури мови, висуваючи на перший план структурну функцію мови, ізоморфізм та ієрархію одиниць мови. Структуралістське розуміння мови ґрунтується на ототожненні таких понять, як структура, система і форма мови, перевага надається структурі, побудованій на відношеннях, субстанційні властивості мови розглядаються як релевантні одиниці, тобто виносяться за межі власне лінгвістичного вивчення.

Проблеми лінгвістики:

- проблема об'єкта мовознавства, його меж;
- проблема структурного членування мови і внутрішніх зв'язків одиниць мовної структури;
- проблема функціонування мови, її зовнішніх зв'язків;
- проблема мовних змін, зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку мови;
- проблема знакового характеру мовної системи;
- проблема типологізації мов світу;
- проблема мовних універсалій;
- проблема мовознавства, його методів і методик, його внутрішньої структури і зовнішніх зв'язків.

Основні рівні мови – фонологічний, морфологічний, лексико-семантичний і синтаксичний – не існують ізольовано один від одного. Вони взаємодіють, унаслідок чого на їх стику виникають **проміжні рівні** – морфонологічний, словотвірний і фразеологічний.

Морфонологічний рівень – проміжний між фонологічним і морфологічним. Особливістю проміжних рівнів є те, що мовна одиниця одного рівня функціонує в іншому рівні. Фонологічна одиниця (фонема) виконує допоміжну морфологічну функцію у складі морфеми, тобто йдеться про морфологічне використання фонологічних засобів мови. У сучасному мовознавстві термін морфонологія вживається у двох значеннях – вузькому і широкому. Морфонологія у вузькому значенні вивчає варіювання фонем у морфах однієї морфеми, тобто чергування фонем: *друг – дружній, страх – страшити, сотня – сто, день – дня, веселий – весілля, черниця – чорний* тощо. Морфонологія у широкому значенні досліджує фонологічний склад морфем і способи їх

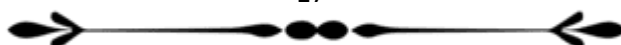

розрізнення; видозміни морфем в процесах формотворення і словотворення, тобто стикові зміни морфем.

Оскільки словотвір забезпечує процес номінації, то його можна розглядати як частину ономасіології. Розрізняють діахронічний і синхронічний словотвір. Діахронічний словотвір вивчає шляхи виникнення похідних слів у різні періоди розвитку мови та етимологічну словотвірну будову, а також історичні зміни словотвірної структури слів. Синхронічний словотвір вивчає систему словотвірних засобів, наявних у мові на певному етапі її розвитку, і структуру слів, що визначається її синхронними мотиваційними відношеннями з іншими словами. Синхронічний словотвір – це легко розпізнавані зв'язки між спорідненими словами з погляду сучасної мотивації і відповідно до словотвірної структури слова. До основних теоретичних понять словотвору належать мотивація, словотвірна похідність, словотвірне правило, словотвірний тип, словотвірне значення. Словотвірна мотивація – семантична і формальна зумовленість значення похідного слова значеннями його складників; семантичні й формальні відношення між похідним і твірним словом. Мотивація встановлюється між двома однокореновими словами, одне з яких із формального і семантичного погляду є первинним, мотивуючим, а інше – вторинним, мотивованим.

Словотвірне правило – правило, яке описує особливості моделювання похідних слів у процесі деривації, діапазон їх дії, характеризує дериваційний процес з погляду його регулярності / нерегулярності, продуктивності / непродуктивності, вказує на твірну основу, використаний формальний засіб, сполучувальні можливості морфем та їх морфонологічні зміни.

Фразеологія як проміжний рівень мови знаходиться на стику лексико-семантичного і синтаксичного рівнів. Структура фразеологізму збігається зі структурою словосполучень або речень, а значення – зі значенням лексичних одиниць. Одним із важливих завдань фразеології є дослідження її національно-мовної своєрідності, оскільки вона в кожній мові має неповторний план вираження і таким чином фіксує національний колорит мови. Саме через те переважна більшість фразеологізмів не перекладається на інші мови. Хоча наукові

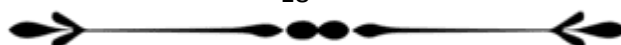
підвалини фразеології було закладено ще в XIX ст. О. О. Потебнею, як окрема лінгвістична дисципліна вона виникла в 40-х роках XX ст. Її становлення пов'язане з ідеями французького мовознавця Ш. Баллі.

Синхронія – стан мови в певний момент її розвитку; сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів мови, які наявні й функціонують у певний умовно виділений період. Діахронія – історичний розвиток мови, а також дослідження мови у процесі її історичного розвитку. На сучасному етапі загальновизнаним стало твердження, що синхронічний і діахронічний підходи до вивчення мови доповнюють і збагачують один одного, хоч трапляються випадки, коли неврахування діахронії, тобто один синхронічний аспект, є самодостатнім. Переважна більшість мовних змін починається з варіювання. У мові на кожному історичному етапі поряд зі старими елементами існують їх нові варіанти, які конкурують зі старими і з часом замінюють їх. Постійне варіювання – це спосіб існування мови як живої, функціональної комунікативної системи.

Розрізняють зовнішні і внутрішні **причини мовного розвитку**. До зовнішніх причин належать ті імпульси, що надходять із зовнішнього середовища, а до внутрішніх – тенденції розвитку, які закладені в самій мові.

Зовнішньою причиною мовних змін є контактування мов. Мовні контакти мають місце в таких випадках: у випадку захоплення території і поневолення корінного етносу; за мирного співіснування різномовного населення на одній території; коли різномовне населення живе на сусідніх територіях; коли населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та ін.) стосунки з населенням іншої країни; коли засвоюється інша мова в процесі шкільного навчання.

Типи мовних контактів: безпосередні й опосередковані; між спорідненими і неспорідненими мовами; з однобічним і взаємним впливом; маргінальні (на суміжних територіях) і внутрішньорегіональні (на одній і тій самій території); казуальні (випадкові) і перманентні (постійні); природні (безпосереднє спілкування), штучні (навчання в школі) і змішані (природно-штучні). Результатом контактування є: запозичення лексики і фразеології;

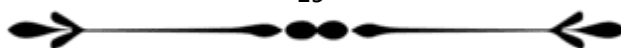
засвоєння артикуляційних особливостей іншої мови; зміну наголосу; зміни у граматичній будові мови; зміни у словотворі.

Часто тривалі мовні контакти спричиняють конвергентний розвиток контактуючих мов. Конвергенція не призводить до витіснення однієї мови іншою, а зумовлює появу в контактуючих мовах спільних ознак. Унаслідок конвергентного розвитку декількох мов виникають мовні союзи, наприклад, балканський (належать грецька, албанська, румунська, болгарська, македонська, сербська, хорватська і частково турецька мови).

Спрощеними мовами, які використовуються для спілкування між представниками різних етносів, є піджини (від Pidgin English, де pidgin спотворене англ. business – справа, діло, діловий). Pidgin English вживався при спілкуванні китайців і європейців на півдні Китаю. Піджини, як правило, недовговічні. Однак трапляються випадки, коли така мова закріплюється надовго, стає єдиною (рідною) мовою для певного колективу її носіїв. Таку мову називають креольською. Для креольських мов характерне масове, але не повне засвоєння колонізаторської мови. Нині існують креольські мови на основі англійської. У креольських мовах відбувається спрощення граматики (зникають категорії роду, числа, часу, відмінка), але з'являються аналітичні (лексичні) способи вираження цих значень, особливо велика роль у вираженні таких значень належить прийменникам.

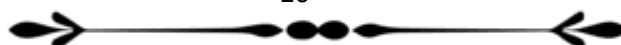
Результатом мовної асиміляції є *субстрат* – мова-підоснова, елементи якої розчинилися в мові, що нашарувалася на неї; сліди мови корінних жителів у мові-переможниці чужинців; сліди витісненої місцевої мови; *суперстрат* – мова-надоснова, елементи якої розчинилися в мові, над якою вона нашарувалася; сліди мови чужинців у мові-переможниці корінних жителів; *адстрат* – сукупність рис мовної системи, які з'явилися внаслідок впливу однієї мови на іншу в умовах тривалого співіснування і контактів сусідніх народів.

Внутрішні причини мовних змін закладені в мові. Серед цих суперечностей (антиномій) основними є такі: антиномія позначувального і позначуваного; антиномія норми і системи; антиномія мовця і слухача; антиномія інформаційної та експресивної функцій мов; антиномія коду і тексту (мови і мовлення).

У світі є близько **40 мовних сімей**, кожна з яких уміщує від однієї до кількох сотень мов. Індоевропейська сім'я найчисельніша. Мовами цієї сім'ї розмовляє близько 2106 млн осіб (приблизно 45 % усього населення Землі). У ній виокремлюють понад 10 груп. З-поміж них: 1) грецька, вірменська й албанська групи представлені кожна однією мовою; 2) до слов'янської групи входять мови: а) східна підгрупа – українська, білоруська, російська; б) західна підгрупа – польська, словацька, чеська, верхньолужицька, нижньолужицька (в Німеччині) і мертва полабська; в) південна підгрупа – болгарська, македонська, сербська, хорватська, словенська і мертва старослов'янська; 3) до германської групи належать мови: а) східна підгрупа – мертві готська, бургундська і вандальська; б) західна підгрупа – англійська, німецька, голландська, фризська (у Нідерландах), бурська (у Південно-Африканській Республіці), ідиш; в) північна (скандинавська) підгрупа – датська, ісландська, норвезька, шведська, фарсрська; 4) до романської групи входять мови: іспанська, португальська, французька, італійська, румунська, провансальська (у Франції), галісійська і каталонська (в Іспанії), ретороманська (у Швейцарії), мертві латинська, оскська, умбрська; 5) індоарійська група нараховує 180-240 мов; у ній виділяються мови гінді, бенгальська, біхарська; 6) в іранській групі найпоширеніша мова фарсі; 7) кельтська група включає ірландську, шотландську, уельську (в Англії), бретонську (у Франції) мови; 8) до балтійської групи належать литовська, латвійська і мертва пруська мови.

Китайсько-тибетська сім'я охоплює 1065 млн осіб (23 % населення Землі). Найбільше людей розмовляє китайською мовою. – 997 млн осіб. До семіто-хамітської сім'ї (238 млн осіб) входять арабська, іврит та інші мови. Австронезійська сім'я (230 млн осіб) охоплює індонезійську, яванську та інші, менш поширені мови. Мови дравідської сім'ї (близько 190 млн осіб) поширені на Індостанському півострові: тамільська мова, мови телугу, канна-да, малаям. У тюркській сім'ї (106 млн осіб) чисельно виділяються турецька, узбецька мови. Угро-фінська сім'я має 24 млн мовців. Тут найбільші дві мови – угорська та фінська. До великих належить також нігеро-кордофанська сім'я мов (288 млн осіб), проте мови цієї сім'ї, крім суахілі, мало поширені.

В окремі сім'ї виділяються мови японська (120 млн), корейська (62 млн), низка мов американських індіанців.

До індоєвропейських мов належить також скіфська – існувала на території Північного Причорномор'я (від Дунаю до Волги) з VIII ст. до н.е. до V ст. н.е. Пам'яток письма не має. Збереглися топонімічні назви, в тому числі назви рік Дунай, Дніпро, Дністер, Дон, а також племен і власні імена в грецьких написах. Їдиш – побутова й літературна мова ашкеназьких (німецьких за походженням) євреїв. Сформувалася в X-XIX ст. на основі одного з верхньонімецьких діалектів з великою домішкою давньоєврейських і слов'янських елементів. Поширена в Україні, Польщі, Литві, США, Канаді, країнах Латинської Америки, в Ізраїлі (тут витісняється івритом). Писемність давньоєврейська, пристосована для передачі фонетичної системи їдиш. Мертва романська мова латинська, якою користувалися до VI ст. була державною мовою Давнього Риму. Багата на літературні твори (епос, лірика, драми, історична проза), зразки юридичних документів та ораторського мистецтва. Після утворення на її основі різних романських мов стала літературною мовою Західної Європи в середні віки. Мовою католицької церкви залишилась до наших днів. Була і є джерелом міжнародної наукової термінології. Офіційна мова (як і італійська) держави Ватикан.

Мертві мови – це мови, що втратили колектив природних носіїв: давньоєгипетська (найперші ієрогліфічні записи IV тис. до н.е.), латина (з IV ст. до н.е.), старослов'янська (863р. – перші пам'ятки), іврит (давньоєврейська) відродилась через 2,5 тис. років.

Завданням **порівняльно-історичного мовознавства** є з'ясування шляхів розвитку споріднених мов від праіндоєвропейської спільності до сучасності, розкриття процесів, що привели сучасні мови до їх виділення з цієї спільності, до окремого їх існування, їх диференціації. Особливо важливе значення для подальшого розвитку лінгвістичної науки мала дешифровка на початку XX ст. хеттської писемності, знайденої в Туреччині у поселенні Богазкес (150 км від Анкари). З 1906 по 1912 рр. при розкопках уламків столиці стародавньої Хеттської держави німецьким ученим Г. Вінклером було знайдено 27 тисяч глиняних табличок, на яких збереглося клинописне письмо

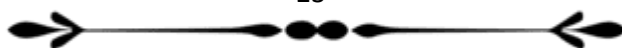
стародавніх хеттів. У 1915-1917 рр. це письмо було розшифроване чеським вченим, доцентом Віденського університету Бедржихом Грозним (1879-1952), результати розшифровки були опубліковані в його праці «Мова хеттів, її структура і приналежність до індоєвропейської сім'ї мов» (1915, 1917 рр.) У такий спосіб була відкрита одна з найдавніших індоєвропейських мертвих мов, якою розмовляли в Анатолії в II-I тис. до н. е.

Хеттська держава існувала в Малій Азії близько XVII ст. до н. е. і разом із стародавнім Єгиптом, Вавилоном і Ассирією була великою державою. Ще до IV ст. до н. е. хетти жили в північній Сирії, хоча уже в VII ст. до н. е. багато хеттів переселилися у державу Урарту (Вірменія) і там розчинилися серед вірмен, втрачаючи свою мову. Найдавнішою пам'яткою хеттської писемності є напис царя Анітаса, що датується початком II ст. до н. е. Більшість же пам'яток ієрогліфічної хеттської писемності, що відносяться до I ст. до н. е., знайдено на території північної Сирії. Розшифровка хеттської писемності і знайомство з хеттською мовою дало науці виключно цінний матеріал про мову і привело до перегляду ряду теоретичних положень індоєвропейського мовознавства. Виявилося, що в індоєвропейській хеттській мові є багато раніше невідомих архаїчних рис, які засвідчують найдавніший стан індоєвропейських мов, їх спільної прамови і дають матеріал для реконструкції більш давніх індоєвропейських форм, ніж ті, які реконструйовані шляхом порівняння сучасних індоєвропейських мов. Тут зберігся найдавніший ларингальний (гортанний) приголосний, що існував в індоєвропейській прамові, зник уже тоді і тепер відсутній в усіх індоєвропейських мовах. До відкриття і розшифровки хеттської мови існування цих ларингальних (гортанних) звуків у загальноіндоєвропейській прамові було лише гіпотетичним. Розшифровка хеттської писемності засвідчила також найдавнішу морфологію індоєвропейських мов, близьку до праіндоєвропейської. У хеттській мові збереглося архаїчне відмінювання прикметників за типом іменників. Для словотвору характерна архаїчна редуплікація (повторення основи), є всього одна відміна, незалежно від основи іменники поділяються на два класи: особовий (назви живих істот),

речовий (назви неістот). Чоловічий, жіночий і середній роди відсутні. Окремі слова (прислівники) виступають у ролі префіксів до дієслів і постфіксів до іменників. Хеттська мова зберегла первинні особові закінчення теперішнього часу дієслів, хеттське дієслово ще не має майбутнього часу. Отже, хеттська мова значно розкрила найдавнішу структуру індоєвропейської прамови, багато пояснила в її структурних елементах, а в деяких випадках навіть і в питаннях значення слів. Наприклад, слово «ніч» має відповідники в індоєвропейських мовах, але первісне його значення не було відоме. Слово того ж кореня «пеки» (вечір) є і в хеттській мові, воно пов'язане з дієслівним коренем «пеки» (смеркатися). Так було встановлено значення слова «ніч», тобто «темний час». Прамовна реконструкція – встановлення шляхом порівняльно-історичного методу найбільш давнього вигляду слів і форм загальноіндоєвропейської прамови історично можлива лише з різним наближенням.

Типологічне мовознавство формулює **мовні універсалії** – деякі ознаки, закони, властивості, тенденції, властиві усім мовам світу (*абсолютні універсалії*) або більшості мов (*статистичні універсалії*). Вони виникають на основі єдності навколишньої дійсності та способів її осмислення через свідомість, загальне комунікативне призначення усіх мов як особливих знакових систем та логіки пов'язаного з мовою мислення. **Класифікація універсалій:** *Абсолютні* – властиві усім мовам світу, встановлені дедуктивним способом, наприклад, в усіх мовах світу є протиставлення голосних і приголосних фонем, власних і загальних назв тощо. *Статистичні універсалії* – властиві більшості мов, встановлені індуктивним способом, наприклад, існує не менше двох голосних звуків у фонетичній системі мови. *Складні універсалії* – визначають залежність між явищами, наприклад, число фонем у мовній системі пропорційне до числа фонем у морфемі. *Фонетико-фонологічні універсалії:* у всіх мовах світу щонайменше 3 голосних фонем: *i, y, a*, більшість мов має 5 голосних: *i, e, a, o, y*. Максимальна кількість голосних – 12. Довгі голосні та дифтонги вживаються лише в наголошених складах. Дифтонги існують лише у тих мовах, у яких були або є довгі голосні. Кількість приголосних у мовах світу коливається від 7 до 70, більшість мов має консонантну систему в межах 20-30

фонем. *Лексико-семантичні* універсалії: близько 60% значень слів є переносними. Існує тільки чотири базових позначення смакових відчуттів: *солодкий, гіркий, кислий, солоний*, інші позначення смаку є метафоричними. *Граматичні* універсалії: категорія роду завжди взаємодіє з категорією числа. Кількість відмінків у мовах світу варіює від 2 до 24. Складносурядні речення виникли раніше, ніж складнопідрядні. Найдавніша обставина – обставина місця.

Картина світу є глобальним образом світу, що лежить в основі світогляду людини. Останнім часом термін «картина світу» замінюється термінами «когнітивна модель світу», «ментальна модель», «ментальна репрезентація». У лінгвістику термін «картина світу» ввів німецький мовознавець Лео Вайсгербер. Мова сама створює навколишній світ; вона є картиною світу і водночас світоглядом народу, а оскільки кожна мова пов'язана з певним етносом, то відмінність мов є відмінністю поглядів на світ. Представники різних етносів бачать світ по-різному. Завдання мовознавців – окреслити світогляд мови, для цього їй потрібно вивчати як культуротворчий феномен, оскільки вона творить культуру і фіксує результати цієї творчості. Водночас мова виступає як сила, що творить історію. Роль мови, за Вайсгербером, не тільки в тому, що вона дає найменування об'єктам мисленнєвого проміжного світу, мова є також тим засобом, за допомогою якого створюється цей світ. Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною навколишнього світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери.

Національна концептуальна картина світу відбивається у відповідній мовній картині світу. Традиційно мовну картину світу членують на такі одиниці: концепти, фрейми, сценарії. Одиницями мовної картини світу також визначаються лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо.

Теорія семантичних прототипів (семантика прототипів) існує як галузь когнітивної лінгвістики з 70-их років ХХ ст. (Е. Рош). Прототипи – смислові кванти, що характеризують спільні риси у людській концептуалізації світу. Прототип має віддзеркалювати концептуально суттєві якості уявлення про об'єкт.

Класифікація прототипів за Дж.Лакоффом: 1. Типові приклади, як в пропозиції «Вільшанки і горобці – типові птахи». 2. Соціальні стереотипи (політичні, ідеологічні, гендерні, етичні тощо).

Мовна особистість – іманентна ознака особистості як носія мови і комуніканта, що характеризує її мовну та комунікативну компетенції. Сучасною лінгвістикою запропонована трирівнева модель мовної особистості. Вона об'єднує такі рівні: 1) вербально-семантичний (утілений у лексиконі, який охоплює фонд лексичних і граматичних засобів, що використовує особистість під час породження текстів; 2) когнітивний, що відбиває віддзеркалену особистістю властиву їй мовну картину світу; 3) прагматичний, або мотиваційний, який втілений у прагматиці особистості, охоплює її комунікативно-діяльнісні потреби і включає цілі, мотиви, установки тощо та їх співвіднесеність із вербальною поведінкою мовної особистості.

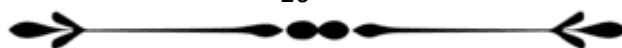
Лінгвоперсоналії

Еміль Бенвеніст (1902-1976) – французький мовознавець, один з видатних лінгвістів ХХ століття, який працював у галузі індоєвропейстики, загальної теорії мови, типології, лексичної та граматичної семантики. Бенвеніст на входив до жодної з великих лінгвістичних шкіл свого часу. Проте, розвиваючи концепцію А. Мейє, він синтезував ідеї структуралізму з порівняльно-історичними дослідженнями – але, на відміну від класичних компаративістів чи класичних структуралістів, уважав, що дослідження структури й еволюції мови варто розглядати в ширшому контексті досліджень духовної культури та «культурних концептів». Тому роботи Бенвеніста можуть розглядатися як прямі попередники етнолінгвістичного та когнітивного напрямів у сучасній лінгвістиці, а також граматичної типології. Бенвеніст зробив фундаментальний внесок в індоєвропейстику, узагальнивши закономірності структури індоєвропейського кореня і описавши правила індоєвропейського

іменного словотвору. Займався вивченням іранських, індоарійських та анатолійських мов. Уклав новаторський «Словник індоєвропейських соціальних термінів» (1970), в якому зробив спробу реконструкції соціальної системи індоєвропейців за даними мови. У невеликих за обсягом роботах різних років (вони були зібрані в два томи нарисів «Проблеми загальної лінгвістики», 1966, 1974) розглядав широкий спектр питань теорії мови, запропонувавши оригінальне трактування багатьох проблем, зокрема, рівневої моделі мови, суб'єктивності в мові, семантики особових займенників та дієслівних часів, типології речення тощо. У цих працях закладено основи теорії дейксиса, комунікативної граматики мови, теорії дискурсу та багатьох інших підходів. Праці Бенвеніста були відходом від структуралістських моделей мови на користь «антропоцентричної» лінгвістики.

Юрій Володимирович Шевельов (Шнейдер, Шерех, Григорій Шевчук) (1908-2002) – відомий учений-славист, критик-літературознавець, історик, президент Української Вільної Академії Наук (1959-1961; 1981-1986), професор Гарвардського й Колумбійського університетів, член Американського лінгвістичного товариства, Польського інституту мистецтв і науки в США, почесний доктор Альбертського, Лундського, Харківського університетів та Києво-Могилянської академії. Основні праці: «Грамматика української мови» (1934), «Головні правила українського правопису» (1946), «Нарис сучасної української літературної мови» (1951), «Синтаксис сучасної української літературної мови. Просте речення» (1951), «Передісторія слов'янської мови: історична фонологія загальнослов'янської мови» (1965), «Галичина в формуванні нової української літературної мови» (1975), «Історична фонологія української мови» (1979), «Українська мова в першій половині двадцятого століття: 1900 – 1941. Стан і статус» (1987). «Історична фонологія української мови» присвячена фаховому аналізу звукової системи, в ній висвітлено розвиток фонологічної системи від праслов'янської епохи до другої половини ХХ ст. за матеріалами діалектних і текстуальних даних, з інтерпретацією міжмовних закономірностей. У праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус» подано детальний аналіз соціолінгвістичних чинників, що сприяли розвитку

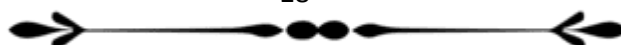
мови та її функцій або обмежували їх. Мовознавець зосередив увагу на описі складного періоду в історії України (1917-1920 рр.), що не міг не позначитися на мовній системі, і, перш за все, на її словниковому складі.

Ноам Хомський (1928) – американський лінгвіст, філософ та аналітик, літератор, професор мовознавства Масачусетського технологічного інституту, засновник сучасної лінгвістики. Праця Ноама Хомського «Синтаксичні структури» (1957) вважається одним із найзначніших внесків у теоретичну лінгвістику другої половини ХХ століття: вона мала величезний вплив на розвиток науки про мову в усьому світі – і багато хто говорить про «хомськіанську революцію» в мовознавстві. Сприйняття створеної Хомським теорії породжувальної граматики (генеративізму) відчувається навіть у тих напрямках мовознавства, які не приймають її основних положень і виступають із різкою критикою цієї теорії. З часом теорія Хомського еволюціонувала, але фундаментальне положення її, з якого, на думку автора, виводяться всі інші – про природжений характер здатності говорити – залишалося непорушним. Воно вперше висловлене в ранній роботі Хомського «Логічна структура лінгвістичної теорії» 1955 року, в якій він увів поняття трансформаційної граматики. Теорія розглядає вислови (послідовності слів), відповідні абстрактним «поверхневим структурам», які, у свою чергу, відповідають ще абстрактнішим «глибинним структурам». За допомогою скінченного набору граматичних правил і понять люди можуть створити необмежену кількість речень, зокрема речення, ніким досі не висловлені. Здатність структурувати вислови –природжена частина генетичної програми людей: ми практично не усвідомлюємо ці структурні принципи, як не усвідомлюємо більшості інших своїх біологічних і когнітивних особливостей. Граматичні принципи, що лежать в основі мов, є природженими і незмінними, а відмінності між мовами світу можуть бути пояснені в термінах параметричних установок мозку, які можна порівняти з перемикачами. Виходячи з цієї точки зору, дитині для вивчення мови необхідно тільки вивчити лексичні одиниці (тобто слова) і морфеми, а також визначити необхідні значення параметрів на основі декількох ключових прикладів. Такий підхід, на думку

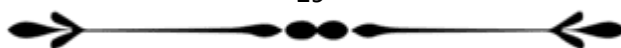
Хомського, пояснює дивовижну швидкість, з якою діти вивчають мови, схожі етапи вивчення мови дитиною незалежно від конкретної мови, а також типи характерних помилок, які роблять діти, що засвоюють рідну мову, тоді як інші, здавалося б, логічні помилки, не трапляються.

Поль Мішель Фуко (1926-1984) – французький філософ та історик XX ст. Найбільш відомий завдяки своїм критичним дослідженням соціальних інституцій, психіатрії, медицини, наук про людину тощо. У 1966 він публікує працю «Слова і речі», яка мала великий успіх у світі. У часи, коли структуалізм занепав, Фуко швидко повернув до нього увагу дослідників і філософів, таких як Жак Деррида, Клод Леві-Строс, Ролан Барт, які надали поштовху для нової хвилі мислення після вибухів екзистенціалізму, натхнених Жан-Полем Сартром. Восени 1968 він публікує «Археологію знання», відповідь на критику «Слова і речі». Фуко відомий в Європі, США, Японії, Австралії своїм критичним підходом до психіатрії і медицини, загальними теоріями стосовно влади і відносин між владою та пізнанням, зображенням «смерті людини» (фр. *«la mort de l'homme»*), прогнозованої у «Словах і речах», проблемою суб'єктивації, актуалізованої в «Піклуванні про себе». Перед своїми дослідженнями Фуко ставив такі завдання: поновити археологію сучасних знань про суб'єкт; розшифрувати генеалогію сучасної влади і всієї сучасної західної цивілізації; написати особливу онтологію сучасності, яка є сферою перехрещень інших онтологій: онтології суб'єкта відносно себе, онтології суб'єкта відносно до інших та владних інститутів, онтології суб'єкта відносно істини у царині знання. Творчість Фуко базується на засадах трьох кантівських питань: *Що можна знати? Що варто робити? Що є людина?* Згідно з цією послідовністю історія думки самого Фуко розподіляється на три періоди: «археологічний», «генеалогічний», «період естетик існування». Основний об'єкт досліджень Фуко – вивчення неусвідомлюваного різних історичних епох, і цей інтерес зближує його з Франкфуртською школою. У шістдесяті роки XX століття Фуко розробляє концепцію європейської науки на засадах «археології знання», у серцевині якої «знання-мова». Усі відомі теорії науки і культури Фуко відносить до «доксології». У 70-ті на перший план у його

працях виходить тема «знання-насилля», «знання-влада». У 80-х у творчості філософа з'являється поняття «суб'єкта».

Умберто Еко (1932-2016) – італійський письменник, філософ, лінгвіст, літературний критик, спеціаліст із семіотики і медієвіст. Як науковець є найбільш відомим спеціалістом з історії середньовічної Європи. Написав понад два десятки наукових праць із семіотики, лінгвістики, теорії літератури, теорії культури, естетики та моралі. Однак світову славу Умберто Еко принесла не його наукова діяльність, а літературна, хоча в тканину оповіді кожного роману залучені знання, здобуті ним із наукових досліджень. Літературну діяльність розпочав 1980 року написанням філософсько-детективного роману «Ім'я троянди». Енциклопедичні знання Еко вражають: складається враження, що він намагається охопити весь інтелектуальний набуток європейської цивілізації і зрозуміти культурологічні процеси, які відбувалися і відбуваються в Європі. Умберто Еко є сучасним втіленням ідеалу італійського Відродження – «універсальної людини» (*homo universale*).

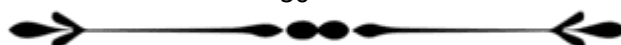
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

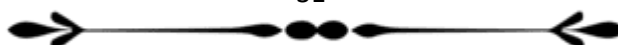
1. Довбня Л., Товкало Т. Історія українського мовознавства: навчальний посібник в іменах. Переяслав-Хмельницький, 2018.
2. Дрогомирецький П. П., Гуцуляк О. Б. Основи індоєвропейського мовознавства та компаративістики : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2012.
3. Дубічинський В. В. Основи загального та прикладного мовознавства. Харків, 2016.
4. Загнітко А.П. Мовознавство: загальне мовознавство. Вінниця, 2019.
5. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови. Київ, 2002.
6. Кириченко Г.С. та ін. Нариси загального мовознавства. Ч. 1. Ч. 2. Київ, 2008.
7. Комарова З.І. Загальне мовознавство. Умань, 2015.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ, 2009.
9. Селіванова О.О Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008.
10. Семчинський С. Б. Загальне мовознавство. Київ, 1996.
11. Теоретичне і прикладне мовознавство [Електронний ресурс] : наук.- допом.бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2018. 237 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/14452/1/teoret_prykl_movoznav

Додаткова

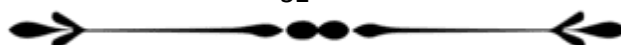
1. Ажнюк Б. М. Мовна політика в Україні і перспективи євроінтеграції. *Мовознавство*. 2022. №6.
2. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських ідей. Київ, 2007.
3. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки [Текст]: навчальний посібник. Суми, 2019 // repository.sspu.sumy.ua › handle
4. Возняк Т. С. Тексти та переклади. Семантичний простір мови. Харків, 1998.

5. Воробйова І. А. Основи лінгвокраїнознавства. Київ, 2014.
6. Гнатюк Л. П. Варіативний складник мовної свідомості українців: історико-лінгвістичний вибір. *Мовознавство*. 2015. № 2.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ, 2004.
8. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови. Київ, 2005.
9. Гонца І.С. Загальне мовознавство: навчально-методичний посібник Умань, 2017.
10. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3-4.
11. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Київ, 2007.
12. Зимовець Г. В. Чинники процесу адаптації запозичень до системи мови. *Мовознавство*. 2021. №6.
13. Йосипенко О. Філософія мови Франсуа Ліотара. *Мандрівець*. 2014. № 5. С. 74-78.
14. Коць Т.А. Мовна свідомість в синхронії та діяхронії. *Мовознавство*. 2017. № 1.
15. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. № 5-6, 2004.
16. Кузнєцова Є. Мова-меч. Як говорила радянська імперія. Харків, 2024.
17. Кулик В. Мовна політика в багатомовних країнах. Закордонний досвід та його придатність для України. Київ, 2021.
18. Куцепал С. В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс з префіксом «пост-»: монографія. Київ, 2004. 302 с.
19. Левицький В. Б., Іваницька М. Л., Іваницький Р. Б. Основи мовознавства. Чернівці, 2000.
20. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6.
21. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ, 2008.
22. Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства. Напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія : колект. монографія / редкол.: К. І. Мізін (голов. ред.) та ін. Кременчук, 2019.

23. Маленко О., Борисов В. Українське мовознавство як науковий дискурс: історія, теорія, практика. Харків, 2021.
24. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 25-32.
25. Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку: колект. монографія / ред.: Т. В. Калинюк, Т. В. Бондарчук. Кам'янець-Подільський, 2021.
26. Ніка О. Історія українського мовознавства. Київ, 2017.
27. Піхтовнікова Л. С., Домброван Т. І., Єнікєєва С. М., Семенець О. О. Лінгвосинергетика: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків, 2018.
28. Полюжний М. М. Курс лекцій з лінгвоісторіографії. Вінниця, 2004.
29. Поміж мов і культур: методологічний еклектизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства: колект. монографія / голов. ред.: К. І. Мізін. Кременчук, 2017.
30. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. Нью-Йорк, 1992.
31. Проскурін І., Маторіна Н. Лінгвофілософія постмодернізму. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2018. Вип. 6. С. 81-86.
32. Селігей П. О. Міжнародні та світові мови: критерії, рейтинги, прогнози. *Мовознавство*. 2021. №5.
33. Селігей П. О. Нездійснені мовні прогнози: уроки дає історія *Мовознавство*. 2020. №3
34. Сподарик О. В. Вплив теорії деконструкції на постмодерний художній текст. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна*. 2013. Вип. 36. С. 229-232.
35. Тараненко О. О. Мова як дзеркало етнічної ментальності: так і ні. *Мовознавство*. 2021. № 6.
36. Тараненко О. О. Явище мовного андроцентризму і сучасний рух за гендерну рівність. *Мовознавство*. 2020. №1.
37. Теорія лінгвістичних парадигм: колект. монографія / за ред. Ж. В.Краснобаєвої-Чорної. Вінниця, 2019.

38. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. Київ, 2000.
39. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. Київ, 2002.
40. Шевченко Л. Горизонтами модерної лінгвістики. Київ, 2014.
41. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації. Київ, 2010.

Інформаційні ресурси

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/>
2. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк, 2014. URL: https://science.donnu.edu.ua/wp.../sites/.../Zahnitkoretsenzii_maket_ost.pdf2
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ, 2004. URL: https://pidruchniki.com/1222090548043/dokumentoznavstvo/vstup_do_movoznavstva.
4. Методи лінгвістичних досліджень [Електронний ресурс] URL: <http://knowledge.allbest.ru/languages/2c0a65625b3ac68a5c53b88521>
5. Мовознавство» науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О. О. Потебні URL: <http://www.movoznavstvo.org.ua/>
6. Теоретичне і прикладне мовознавство [Електронний ресурс] : наук.- допом.бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2018. 237 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/14452/1/teoret_prykl_movoznavl.
7. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енциклопедія, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ІЗ «ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА»

Адстрат – сукупність рис мовної системи, які з'явилися внаслідок впливу однієї мови на іншу в умовах тривалого співіснування і контактів сусідніх народів.

Актуалізація – реалізація потенційних властивостей мовних елементів у мовленні.

Антиномії – протилежні начала, внутрішні суперечності мови, боротьба між якими призводить до її змін.

Антропоцентризм – мовознавчий напрям, який мовні явища розглядає через призму людського чинника і вивчає мову з метою пізнання її носія – людини.

Апостеріорні мови – штучні мови, створені за зразком природних мов.

Апріорні мови – штучні мови, позбавлені зв'язку з природними.

Асоціативний експеримент – психолінгвістичний експеримент, суть якого полягає в анкетуванні мовців для виявлення асоціацій (реакцій), які в них викликають мовні одиниці (стимули).

Афазія – повна або часткова втрата здатності говорити або розуміти мову внаслідок ураження мовних центрів.

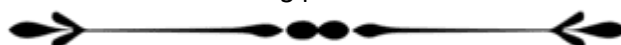
Білінгвізм – практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах.

Внутрішнє мовлення – використання у процесах розумової діяльності психічних відображень мовних знаків (слів і речень) без вимовляння їх уголос і без писемної фіксації.

Внутрішні причини мовних змін – причини, закладені в самій мові, в її системі; суперечності, боротьба між якими спричиняє мовні зміни.

Внутрішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає системні відношення мовних одиниць без звертання до зовнішньолінгвальних чинників.

Генеративізм – напрям у мовознавстві, який визнає пріоритет дедуктивного підходу до вивчення мови над індуктивним, інтерпретує мову як феномен психіки людини і опрацьовує формальні моделі

процесів породження мовних конструкцій. Синоніми: *породжувальна лінгвістика, генеративна лінгвістика*.

Гіпотеза вроджених мовних структур – гіпотеза Н. Хомського, суть якої зводиться до того, що мовні структури не набуваються через досвід, а народжуються разом із людиною й існують у кожного індивіда в потенції.

Гіпотеза лінгвальної відносності – концепція, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання світу. Синонім: *гіпотеза Сепіра-Уорфа*.

Глибинна структура – спосіб абстрактного опису побудови речення, який дозволяє відобразити смислову близькість речень, що мають одні й ті самі лексичні одиниці й розрізняються лише деякими граматичними значеннями.

Глибинний синтаксис – використовуваний в теорії трансформаційних породжувальних граматики (генеративній лінгвістиці) спосіб абстрактного опису семантичної структури речення.

Глосематика – лінгвістична течія структуралізму, яка трактує мову як абстрактну структуру й описує її суто формальними способами без звертання до її субстанцій (реального змісту і звучання). Синоніми: *копенгагенський структуралізм, данський структуралізм*.

Дескриптивізм – лінгвістична течія структуралізму, для якої характерний формальний підхід до вивчення мовних фактів на основі їх дистрибуції (сполучуваності одиниць, їх місця у мовленні стосовно інших одиниць тощо). Синонім: *американський структуралізм*.

Диглосія – мовна ситуація, за якої в одному суспільстві існує дві мови або дві форми однією мови, що виконують відмінні функції.

Диктум – фактичний зміст речення (висловлення).

Дискурс – текст у сукупності прагматичних, соціокультурних, психологічних та інших чинників; мовлення, «занурене в життя».

Дистрибутивний аналіз – одна з основних методик визначення і класифікації одиниць мови в дескриптивній лінгвістиці, яка базується виключно на розподілі одиниць відносно одна одної у потоці мовлення, вивченні оточення (дистрибуції) аналізованої одиниці.

Дистрибутивний синтаксис – синтаксис, предметом якого є валентність, реляційні й дистрибутивні властивості слова. Синонім: *структурний синтаксис*.

Етнолінгвістика – напрям у мовознавстві, який вивчає мову в її зв'язках з культурою, взаємодію мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників у функціонуванні та розвитку мови.

Зіставне мовознавство – мовознавча дисципліна, яка вивчає дві чи більше мов з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури. Синоніми: *контрастивна лінгвістика*.

Знак – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання, зберігання і передачі інформації.

Зовнішнє мовлення – мовлення у власному сенсі (втілене у звуки, таке, що має звукове вираження).

Зовнішня лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає сукупність етнічних, суспільно-історичних, соціальних, географічних та інших чинників як нерозривно пов'язаних з розвитком і функціонуванням мови.

Інтерлінгвістика – розділ мовознавства, який вивчає міжнародні мови як засіб міжмовного спілкування.

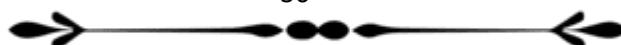
Інтерференція – взаємодія мовних систем за двомовності, яка виражається у відхиленнях від норми і системи другої мови під впливом рідної.

Когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної) діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Комунікативна лінгвістика – напрям сучасного мовознавства, що вивчає мовне спілкування, яке складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення.

Конвергенція – 1) збіг двох чи більше звуків мови в один звук; 2) зближення і збіг двох мов унаслідок контактування.

Концепт – у когнітивній лінгвістиці – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості і тієї інформаційної структури, яка

відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в мозку людини; відомості проте, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу.

Концептуальний аналіз – методика дослідження концептів на основі сполучуваності відповідних лексем, а також більш широких контекстів їх вживання.

Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ.

Мовна асиміляція – процес утрати етносом рідної мови і перехід на мову іншого (панівного) етносу.

Мовна картина світу – спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами.

Мовна компетенція – рівень знання своєї мови певним індивідом.

Мовна ситуація – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні у межах певних адміністративно-політичних утворень.

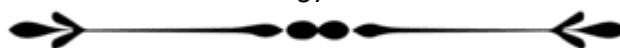
Мовні контакти – взаємодія двох чи більше мов, яка впливає на структуру і словниковий склад однієї чи багатьох із них.

Мовні універсалії – явища, властиві всім мовам або більшості з них.

Молодограматизм – напрям у порівняльно-історичному мовознавстві, що поставив собі за мету досліджувати живі мови, які нібито розвиваються за суворими, що не знають винятків, законами.

Натуралістичний напрям у мовознавстві – напрям, який виник у межах порівняльно-історичного мовознавства I половини XIX ст. і поширював принципи й методи природничих наук на вивчення мови і мовленнєвої діяльності. Синонім: *натуралізм, біологічна школа*.

Нейролінгвістика – дисципліна, яка виникла на межі неврології та лінгвістики й вивчає систему мови у співвідношенні з мозковим субстратом мовної поведінки.

Неолінгвістика – опозиційний до молодогораматизму напрям, який трактував мову з позицій ідеалізму й естетизму.

Поверхнева структура – спосіб конкретного опису синтаксичної побудови кожного окремого речення з його глибинних структур.

Порівняльно-історичне мовознавство – лінгвістичний напрям, який досліджує мови для встановлення їхньої спорідненості та вивчення історичного розвитку споріднених мов.

Порівняльно-історичний метод – сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їх розвитку. Синоніми: *компаративний метод, лінгвогенетичний метод*.

Прагматика – сфера досліджень у семіотиці й мовознавстві, в якій вивчається функціонування мовних знаків у мовленні; розділ мовознавства, який вивчає комплекс проблем, що стосується мовця, адресата, їх взаємодії в комунікації.

Прикладне мовознавство – напрям у мовознавстві, який опрацьовує методи вирішення практичних завдань, пов'язаних із використанням мови.

Психолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає процеси породження і сприймання мовлення в їх співвідношенні з системою мови.

Референт – об'єкт позамовної дійсності, який має на увазі мовець, коли вимовляє певний мовленнєвий відрізок.

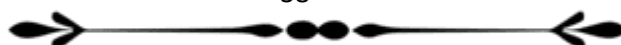
Семіотика – наукова дисципліна про різні системи знаків, які використовують для передачі інформації.

Соціолінгвістика – мовознавча наука, яка вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, взаємодію мови і суспільства.

Структуралізм – мовознавчий напрям, який розглядає мову як чітко структуровану знакову систему і прагне до суворого формального її опису.

Субстрат – мова-підоснова, елементи якої розчинилися в мові, що нашарувалася на неї; сліди витісненої місцевої мови.

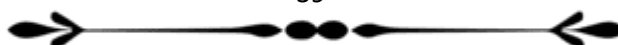
Суперстрат – мова-надоснова, елементи якої розчинилися в мові, над якою вона нашарувалася; сліди мови чужинців, асимільованих корінним населенням.

Функціональна лінгвістика – сукупність шкіл і напрямів, які характеризуються переважною увагою до вивчення функціонування мови як засобу спілкування. Синонім: *функціоналізм*.

Школа естетичного ідеалізму – мовознавчий напрям, представники якого критикували молодограматизм з позицій так званої естетичної філософії мови, розглядали мову як творчу діяльність індивіда.

Школа «слів і речей» – мовознавчий напрям, який висунув принципи вивчення лексики у зв'язку з культурою й історією народу.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ №1

Варіант 1.

1. Початковий, пропедевтичний курс загального мовознавства називається:

- а) прикладне мовознавство;*
- б) вступ до мовознавства;*
- в) часткове мовознавство.*

2. Синхронія – це...

- а) стан мови в її історичному розвитку;*
- б) розгляд мовних явищ в їхніх взаємовідношеннях;*
- в) стан мови на певному етапі її існування.*

3. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме роблять висновок про загальне:

- а) індукція;*
- б) дедукція;*
- в) діахронія.*

4. Тлумачний словник є результатом застосування:

- а) зіставного методу;*
- б) описового методу;*
- в) структурного методу.*

5. Метод, який реалізується у чотирьох методиках лінгвістичного дослідження – дистрибутивній, безпосередніх складників, трансформаційній і компонентного аналізу:

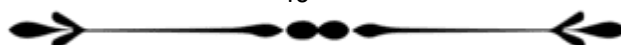
- а) зіставний;*
- б) структурний;*
- в) порівняльно-історичний.*

6. Філологію утворюють:

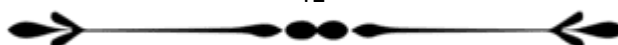
- а) мовознавство і філософія;*
- б) мовознавство і психологія;*
- в) мовознавство і літературознавство.*

7. Які вчені є основоположниками порівняльно-історичного мовознавства:

- а) Ф. Бопп, Р. Раск, О. Востоков;*
- б) П. Фортунатов, Л. Щерба;*
- в) І. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр.*

8. Яка із дефініцій визначає мову:
- а) конкретно застосована мова, сукупність засобів спілкування;*
 - б) система одиниць спілкування і правил їх функціонування;*
 - в) матеріальний, чуттєво – сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання і передачі інформації.*
9. Мова – явище...
- а) біологічне;*
 - б) психологічне;*
 - в) суспільне.*
10. Мовною політикою називають:
- а) свідомий вплив суспільства на мову;*
 - б) вплив людини на політику;*
 - в) мову відомих діячів політики.*
11. Виділіть рядок, що репрезентує функції мови:
- а) мислетворча, комунікативна, естетична;*
 - б) акумулятивна, метамовна, прагматична;*
 - в) мислетворча, фатична, морфологічна.*
12. Мовним знаком виступають:
- а) звуки;*
 - б) слова;*
 - в) букви.*
13. Традиційно вирізняють такі мовні яруси (рівні):
- а) фонетичний, лексичний, фразеологічний, граматичний;*
 - б) морфемний, граматичний, фонетичний, фразеологічний;*
 - в) фразеологічний, синтаксичний, морфологічний, фонологічний.*
14. Синхронія – це...
- а) історичний розвиток мови;*
 - б) дослідження мови в часі, в її історичному розвитку;*
 - в) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху.*
15. Засоби спілкування на обмеженій території називають:
- а) діалектом;*
 - б) жаргоном;*
 - в) лексикою.*
16. Розмежування мови і мовлення теоретично обґрунтував:

- а) О. О. Потебня;*
- б) Ф. де Соссюр;*
- в) І. О. Бодуен де Куртене.*

17. Сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів – це...

- а) структура;*
- б) система;*
- в) синхронія.*

18. Мова має чотирирівневу будову. Виберіть правильне розташування рівнів від найнижчого до найвищого:

- а) морфологічний, фонологічний, лексико – семантичний, синтаксичний;*
- б) фонологічний, синтаксичний, морфологічний, лексико – семантичний;*
- в) фонологічний, морфологічний, лексико – семантичний, синтаксичний.*

19. Що є об'єктом вивчення фонетики?

- а) букви;*
- б) звуки;*
- в) звуки і букви.*

20. Одиницею морфологічного рівня є:

- а) лексема;*
- б) морфема;*
- в) речення.*

21. Виділіть рядок, який найвичерпніше характеризує мовну систему:

- а) однорідна, закрита, строго впорядкована;*
- б) неоднорідна, закрита, строго впорядкована;*
- в) неоднорідна, відкрита, строго впорядкована.*

22. Який рядок репрезентує опорні поняття граматичного рівня мови:

- а) словосполучення, речення, предикативність;*
- б) атрибутивність, наголос, морфема;*
- в) модальність, сурядний зв'язок, редукція.*

23. Фонетика – це наука, яка вивчає:

- а) словниковий склад мови;*
- б) будову мови;*
- в) звуки мови.*

24. Виділіть рядок, який репрезентує аспекти у вивченні звуків:

- а) фізичний, психологічний, лінгвістичний;*
- б) фізіологічний, лінгвістичний, фізичний;*
- в) граматичний, фізичний, фізіологічний.*

25. Фізичний аспект у дослідженні звуків охоплює такі параметри:

- а) силу, висоту, довготу і тембр;*
- б) силу, ритмічність, довготу;*
- в) висоту, тон, довготу, шум.*

26. За участю в артикуляції звуків органи мовлення поділяються на:

- а) передні і задні;*
- б) активні і пасивні;*
- в) мовні і немовні.*

27. Виділіть рядок, що містить ознаки приголосних звуків:

- а) місце творення, спосіб творення, ряд, співвідношення голосу і шуму;*
- б) піднесення, ряд, місце творення;*
- в) місце і спосіб творення, співвідношення голосу і шуму, додаткова артикуляція.*

28. Визначте рядок, в якому правильно охарактеризовано звук [к]:

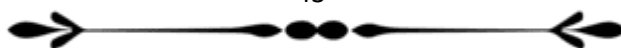
- а) приголосний, шумний, дзвінкий, задньоязиковий;*
- б) приголосний, сонорний, зімкнено - прохідний, носовий;*
- в) приголосний, шумний, глухий, проривний, задньоязиковий.*

29. Сукупність артикуляційних навичок, характерних для певної мови, називається:

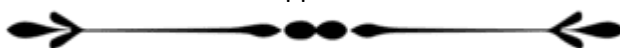
- а) акустикою;*
- б) артикуляцією;*
- в) артикуляційною базою.*

30. Порожнини глотки, рота і носа називають:

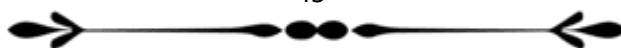
- а) резонатором;*
- б) мовленнєвим апаратом;*
- в) артикуляційною базою.*

31. Фонологія – це...
- а) мовознавча наука, яка вивчає фонологічні системи мов;
 - б) розділ граматики, що вивчає граматичні властивості слова;
 - в) наука, яка вивчає фонологічні структури мов.
32. Знайдіть правильне визначення фонем:
- а) мінімальна звукова одиниця мовлення, яка служить для розпізнавання й розрізнення морфем і слів;
 - б) мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення значеннєвих одиниць – морфем і слів;
 - в) звукова одиниця мови, яка служить лише для розрізнення значеннєвих одиниць.
33. Найпростішим способом встановлення фонологічної системи є:
- а) підбір слів, що різняться між собою однією фонемою;
 - б) підбір слів, що різняться між собою однією літерою;
 - в) підбір слів, що пишуться однаково, а різняться лише наголосом.
34. Виберіть правильну пропорцію голосних і приголосних фонем в українській мові:
- а) 5 і 34;
 - б) 6 і 32;
 - в) 6 і 30.
35. У якому рядку фонем у всіх парах слів виконують смислорозрізнявальну функцію:
- а) раки – роки, син – сон, сала – сила;
 - б) сіла – сіло, гору – горю, гору – гора;
 - в) мити – нити, тіло – діло, біла – біля.
36. Сильна позиція для голосної фонем:
- а) наголошена;
 - б) ненаголошена;
 - в) після приголосного.
37. Який рядок репрезентує лише основні алофони у словах?
- а) вітер, сум, чомусь;
 - б) книга, хата, тин;
 - в) джміль, хід, дамба.
38. З акустичного погляду звуки на голосні і приголосні поділяються за співвідношенням:

- а) голосу і довготи;*
б) висоти і голосу;
в) голосу і шуму.
39. За якими ознаками класифікуються голосні звуки?
- а) ступенем просування язика вперед, назад;*
б) співвідношенням голосу і шуму;
в) ступенем підняття; співвідношенням голосу і шуму.
40. До голосних переднього ряду відносять:
- а) /e/, /o/, /i/;*
б) /i/, /u/, /e/;
в) /i/, /y/, /e/.
41. До голосних високого підняття відносять:
- а) /i/, /y/;*
б) /i/, /u/, /y/;
в) /i/, /e/.
42. Який рядок репрезентує голосні фонemi одного ряду:
- а) /i/, /e/;*
б) /a/, /i/;
в) /o/, /a/.
43. Визначте рядок, у якому записані сонорні приголосні:
- а) /м/, /в/, /н/;*
б) /б/, /н/, /з/;
в) /й/, /н/, /з/.
44. Лабіалізація характеризує:
- а) систему консонантизму;*
б) систему вокалізму;
в) м'які приголосні.
45. Артикуляційний зсув у напрямку до середнього піднебіння характеризує творення:
- а) м'яких приголосних;*
б) проривних приголосних;
в) передньоязикових приголосних.
46. Виділіть рядок, який репрезентує основні фонетичні одиниці:
- а) фрази, такти, склади, звуки;*
б) відрізок мовлення, фраза, такт, звук, склад;

в) пауза, фраза, такт, склад.

47. Фраза – це...

а) відрізок мовлення, що становить інтонаційно – змістову єдність, виділену з 2-ох боків паузами;

б) відрізок мовлення, що становить інтонаційно – змістову єдність, об'єднаний одним наголосом;

в) виділення в мовленні певної одиниці в ряді однорідних одиниць за допомогою фонетичних засобів.

48. Частина фрази, об'єднана одним наголосом – це...

а) такт;

б) синтагма;

в) фонетичне слово.

49. Виділіть із запропонованих теорій складу, ту, згідно якої склад – звук або комплекс звуків, що вимовляються одним поштовхом повітря:

а) теорія мускульної напруги;

б) еспіраторна;

в) сонорна.

50. Теорія мускульної напруги обґрунтована:

а) Ф. де Соссюром;

б) Л. Щербою;

в) О. Єсперсеном.

Варіант 2.

1. Явище, що являє собою збіг складу з морфемою називається...

а) силабема;

б) трифтонг;

в) монофтонг.

2. Два голосних, які утворюють один склад – це...

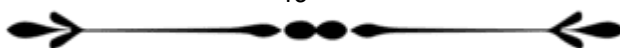
а) монофтонг;

б) дифтонг;

в) трифтонг.

3. Наголос – це...

а) виділення в мовленні певної одиниці в ряду однорідних за допомогою фонетичних засобів;

- б) просодичний засіб фонетики;*
- в) виділення в мовленні окремого такту більшою силою.*

4. Словесний наголос буває:

- а) динамічним, музикальним, кількісним;*
- б) фіксованим, вільним, рухомим;*
- в) рухомим, нерухомим, побічним.*

5. Музикальний наголос – це...

- а) виділення наголошеного складу інтонацією;*
- б) виділення складу більшою тривалістю звучання;*
- в) виділення складу більшою силою голосу.*

6. Фонетичні зміни, спричинені впливом загальних умов вимови, називають...

- а) комбінаторними;*
- б) позиційними;*
- в) прогресивними.*

7. Виберіть рядок, який репрезентує позиційні зміни фонем:

- а) акомодация, протеза, редукция голосних;*
- б) асиміляція, акомодация, дисиміляція;*
- в) редукция голосних, оглушення дзвінких в кінці слова, протеза.*

8. Асиміляція – це...

- а) артикуляційне розподібнення двох однакових звуків;*
- б) артикуляційне уподібнення одного звуку до іншого в мовному потоці в межах слова чи словосполучення;*
- в) викидання звуку чи складу в слові для зручності вимови.*

Назвіть процес, який характеризується втратою спільних фонетичних ознак звуків:

- а) редукция;*
- б) асиміляція;*
- в) дисиміляція.*

9. Наслідком діючих у мові фонетичних процесів є...

- а) функціональні фонетичні зміни;*
- б) історичні фонетичні зміни;*
- в) живі зміни звуків.*

10. Розщеплення звуку на два різні звуки – це...

- а) конвергенція; б) спонтанність; в) дивергенція.*

11. Фонетичні закони – це...

а) закони, що керують регулярними змінами звукових одиниць, їхніх чергувань і сполучень;

б) це закони фонетики, які пояснюються історичним розвитком мови;

в) закони, порушення яких є закономірним явищем в фонетиці.

12. Лексикологія – це...

а) наука, яка вивчає будову мови;

б) наука про природну людську мову загалом і мови світу як її представників;

в) розділ науки про мову, який вивчає словниковий склад мови.

13. Мовним знаком виступають:

а) звуки;

б) слова;

в) букви.

14. До лексикології в широкому значенні слова належать такі науки:

а) власне лексикологія, фонологія, граматика, семантика, фразеологія;

б) психолінгвістика, семасіологія, семіотика, ономастика;

в) власне лексикологія, семасіологія, ономасіологія, етимологія;

15. Фразеологія – це...

а) сукупність фразеологізмів даної мови;

б) розділ мовознавства, який вивчає походження слів;

в) розділ мовознавства, який вивчає фразеологічний склад мови.

16. Фразеологізм – це...

а) слово – тип, абстрактна одиниця мови, інваріант, в якому абстрагуються від його форми;

б) стійкі словосполучення;

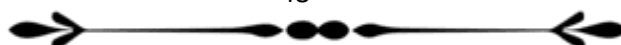
в) відтворювана одиниця мови з двох або більше слів, цілісна за своїм значенням і стійка за складом і структурою.

17. Виділіть рядок, який містить фразеологічні зрощення:

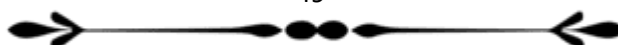
а) гнути спину; досада бере; танталові муки;

б) плисти за течією; розквасити губи, товкти воду в ступі;

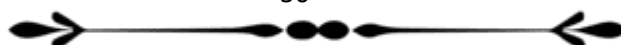
в) підсунути свиню, збити з пантелику, утерти носа.

18. Який рядок репрезентує опорні поняття лексикології:
- а) неологізм, категорія, омофон;*
 - б) архаїзм, лексема, екзотизм;*
 - в) етимологія, асиміляція, синонім.*
19. У якому рядку всі сполучення є фразеологізмами:
- а) біла ворона; водити за носа; ні риба ні м'ясо;*
 - б) і день, і вечір; надуті щоки; як рак свисне;*
 - в) повісити носа; глек розбити; дати яблуко.*
20. Лексема – це...
- а) слово – тип, абстрактна одиниця мови, інваріант, у якому абстрагуються від його форм;*
 - б) історично закріплена в свідомості людей співвіднесить слова з певним явищем дійсності;*
 - в) наявність різних лексичних значень у одного й того ж слова відповідно до різних контекстів.*
21. Омофони – це...
- а) слова, в яких збігаються тільки окремі форми;*
 - б) слова, які пишуться однаково, а вимовляються по – різному;*
 - в) слова, які вимовляються однаково, але різняться написанням.*
22. Різні за звучанням слова, які мають протилежні, але співвідносні значення, -це
- а) синоніми;*
 - б) омоніми;*
 - в) антоніми.*
23. Архаїзми – це...
- а) застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але збереглися в пасивному вжитку;*
 - б) слова, які вийшли з ужитку в зв'язку зі зникненням позначуваних ними понять;*
 - в) слова, походження яких невідоме.*
24. Калькування – це...
- а) запозичення, за якого з іноземної в рідну мову входить лексична одиниця повністю;*
 - б) копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу;*

- в) поморфемний переклад іншомовного слова.
25. Визначте рядок, який містить слова, вжиті у прямому значенні:
- а) вершина дерева, зерно пшениці, м'яка вовна;
 - б) м'який клімат, соковите яблуко, високий юнак;
 - в) скласти пісню, легкий шлях, розбити глека.
26. Який рядок репрезентує міжмовні омоніми:
- а) лаяти, місяць, шити;
 - б) лихо, дурно, калитка;
 - в) луна, абонент, діти.
27. «Мовознавство», «лінгвістика» – це...
- а) абсолютні синоніми;
 - б) ідеографічні синоніми;
 - в) контекстуальні синоніми.
28. Лексикографія – це...
- а) наука, що описує граматичні значення й форми слів та існуючі в мові засоби поєднання слів у речення для вираження думки;
 - б) розділ мовознавства, який займається теорією і практикою укладання словників;
 - в) розділ науки про мову, який вивчає словниковий склад мови.
29. Усі словники поділяють на:
- а) частотні, зворотні;
 - б) словники антонімів, омонімів, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні;
 - в) енциклопедичні й лінгвістичні.
31. Енциклопедичні словники:
- а) описують світ, пояснюють явища, поняття, дають бібліографічні довідки про знаменитих людей, відомості про країни й міста, про видатні події тощо;
 - б) розкривають походження слова, зокрема, в них вказується, власне чи запозичене слово;
 - в) визначають твірну основу слова і морфема, за допомогою якої утворене від твірної основи слово.
32. Лінгвістичні словники – це...
- а) словники, в яких розкривається (тлумачиться) значення слів;

б) словники слів. Вони дають інформацію не про речі, явища, поняття, а про слова;

в) словники, в яких подано лексику певного історичного періоду.

33. На які групи поділяються лінгвістичні словники:

а) теоретичні і практичні;

б) діалектні і етимологічні;

в) одномовні й багатомовні.

34. «Словарь української мови» у 4^х томах (1907-1909) – перший тлумачний словник сучасної української мови уклав:

а) О. Потебня;

б) Б. Грінченко;

в) І. Франко.

35. Перелік слів літературної мови з позначенням нормативного наголосу і з вказівкою на вимову подається в:

а) тлумачному словнику;

б) орфографічному словнику;

в) орфоепічному словнику.

36. Словотвір займає проміжне місце між галузями мовознавства:

а) лексикологією і граматиною;

б) фонетикою і графікою;

в) лексикологією і фразеологією.

37. Словотворчий афікс – це...

а) афікс, який служить для творення форм того самого слова;

б) афікс, який служить для творення нових слів;

в) змінний афікс, що стоїть у кінці слова і виражає синтаксичні відношення між словами у словосполученні й реченні.

38. Словотвірний аналіз відповідає на запитання:

а) як утворене слово?

б) з яких морфем складається слово?

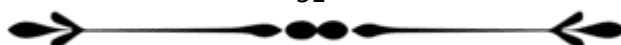
в) що таке граматична форма слова?

39. Словотвірний аналіз передбачає:

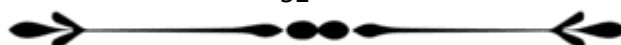
а) виділення в слові всіх його морфів і встановлення їх значень;

б) виділення в слові твірної основи;

в) виділення в слові твірної основи і встановлення способу його творення.

40. Визначте спосіб творення слів «аспірантура», «докторантура»:
- а) морфологічний спосіб, суфіксальний;*
 - б) морфологічний спосіб, основоскладання;*
 - в) лексико-синтаксичний спосіб.*
41. Який рядок репрезентує слова, утворені одним способом:
- а) міць, затінок, сімсот;*
 - б) пальне, вчений, майбутнє;*
 - в) дотик, новобудова, генерал-майор.*
42. Граматика – це...
- а) наука, яка вивчає будову мови;*
 - б) система морфологічних категорій і форм, синтаксичних категорій і конструкцій;*
 - в) будова мови (система морфологічних категорій і форм, синтаксичних категорій і конструкцій); наука, яка вивчає будову мови.*
43. З яких розділів складається граматики?
- а) морфологія і синтаксис;*
 - б) морфологія і лексикологія;*
 - в) фразеологія і лексикологія.*
44. Частини мови – це...
- а) слова, об'єднані лексичним значенням;*
 - б) слова об'єднані спільним граматичним значенням;*
 - в) великі за обсягом класи слів, об'єднаних спільністю загального граматичного значення і його формальних показників.*
45. До службових частин мови належать:
- а) прийменники, артиклі, частки, сполучники;*
 - б) прийменники, займенники, частки, сполучники;*
 - в) прийменники, частки, вигуки, сполучники.*
46. Виділіть рядок, який репрезентує основні критерії виділення частин мови:
- а) семантичний, словотвірний, синтаксичний;*
 - б) семантичний, морфологічний, синтаксичний;*
 - в) формально – граматичний, семантичний, словотвірний.*
47. Сучасна класифікація частин мови ґрунтується на концепції:
- а) О. О. Потебні;*
 - б) М. П. Кочергана;*

в) *І. Р. Вихованця.*

48. У класифікація частин мови, виокремлюють:

а) *іменник, дієслово, частки, вигук;*

б) *частини мови, частки, сполучники;*

в) *повнозначні частини мови, службові слова.*

49. Категорія особи – це...

а) *граматична категорія дієслова, яка позначає відношення суб'єкта дії до мовця;*

б) *граматична категорія дієслова, що виражає суб'єктно – об'єктні відношення.*

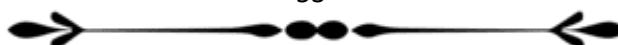
в) *граматична категорія, яка виражає ступінь якості, що характеризує предмет чи дію.*

50. Для якої мови найбільш характерним способом вираження граматичних значень є словоскладання:

а) *англійська;*

б) *німецька;*

в) *польська.*

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. МОВОЗНАВСТВО ЯК НАУКА. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО. МОВА ЯК СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ ПРАКТИЧНА РОБОТА 1.

I. Питання для обговорення:

1. Об'єкт, предмет і завдання мовознавчої науки.
2. Структура мовознавства (галузі, лінгвістичні дисципліни).
3. Мова як система. Типи відношень у мовній системі.
4. Знаковий характер мовної системи. Мовний знак.
5. Типологізація мов світу.
6. Характеристика мовних універсалій.
7. Природні і штучні мови.

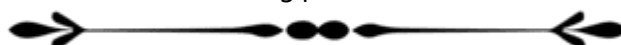
II. Завдання: підготувати презентацію штучної мови (мікрогрупи – 3-4 студенти; 10 слайдів; якісний коментар; указати джерела інформації).

ПРАКТИЧНА РОБОТА 2.

I. Питання для обговорення:

1. Співвідношення мови і мислення. Роль мови у процесі пізнання.
2. Концепція мови і мовлення як відображення складної природи мовленнєвої діяльності.
3. Мова як носій ментальності і світогляду. Гіпотеза Сепіра-Уорфа.
4. Поняття мовної картини світу, її співвідношення з концептуальною, науковою і наївною. Феномен індивідуальної картини світу.
5. Переклад як трансляція культур. Поняття лакуни і способи їх заповнення.
6. Невербальні засоби комунікації.

II. Завдання: підготувати анотацію (1 стаття або фрагмент на вибір):

1. Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства. Напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія: колект. монографія / редкол.: К. І. Мізін (голов. ред.) та ін. Кременчук, 2019.

2. Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку : колект. монографія / ред.: Т. В. Калинюк, Т. В. Бондарчук. Кам'янець-Подільський, 2021.

3. Поміж мов і культур: методологічний еклектизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства : колект. монографія / голов. ред.: К. І. Мізін. Кременчук, 2017.

ТЕМА 2: СИСТЕМА ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕОРІЙ ЯК ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА ПРАКТИЧНА РОБОТА 3.

I. Питання для обговорення:

1. Головні наукові парадигми лінгвістики.
2. Образи мови в сучасному мовознавстві.
3. Генеративна (породжувальна) граматика Ноама Хомського.
4. Лінгвофілософські ідеї Лео Вайсгербера. Мовний закон людства.
5. «Філософські дослідження» Л. Вітгенштейна.
6. Лінгвістична герменевтика. Герменевтичні теорії М. Гайдеггера і Г. Г. Гадамера.

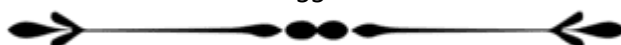
II. Завдання: підготувати тезовий конспект статті (1 стаття на вибір):

1. Йосипенко О. Філософія мови Франсуа Ліотара. *Мандрівець*. 2014. № 5.
2. Тараненко О. О. Мова як дзеркало етнічної ментальності: так і ні. *Мовознавство*. 2021. № 6.
3. Тищенко К. М. Метатеорія мовознавства у своєму часі й соціумі. *Мовознавство*. 2021. №3.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 4.

I. Питання для обговорення:

1. Принципи класифікації мов світу.
2. Порівняльно-історичний метод. Генеалогічна класифікація мов.

3. Слов'янські мови, їхня генетична спорідненість.
4. Сучасні напрями порівняльно-історичних досліджень мовної системи.
5. Ностратична гіпотеза.
6. Морфологічна класифікація мов. Чотири морфологічних типи: аморфні (кореневі, ізолюючі); аглютинативні; інкорпуючі (полісинтетичні); флективні (фузійні).
7. Соціолінгвістична класифікація мов.

II. Завдання: підготувати

- 1) анотацію посібника Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ, 2008.
- 2) тезовий план статті Капранов Я. В. Наукові дискусії щодо ностратичної гіпотези походження мов. *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV(21), Issue: 98, 2016. www.seanewdim.com

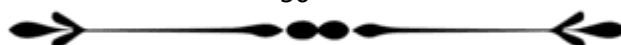
**ТЕМА 3: ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ І ПРОМІЖНИХ РІВНІВ
МОВНОЇ СИСТЕМИ. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ ЛІНГВІСТИЧНА
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОВНИХ ФАКТІВ**

ПРАКТИЧНА РОБОТА 5.

I. Питання для обговорення:

1. Мова як система систем (підсистем); її відкритість і динамізм.
2. Основні і проміжні рівні мовної системи.
3. Теорія ізоморфізму та ієрархії мовних рівнів.
4. Типи відношень між мовними одиницями.
5. Семасіологія, проблема семантичної валентності та сполучуваності.
6. Сучасні граматичні теорії, проблема частиномовної класифікації, когнітивний аспект синтаксису.

II. Завдання: Підготувати тезовий план статті Кононенко В. І. Процеси оновлення українського художнього ідіолекту: модерні прозові тексти. Мовознавство. 2015. № 3.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 6.

I. Питання для обговорення:

1. Описовий метод як аспект дослідження рівнів сучасної мови; прийоми вивчення мови і прийоми навчання мови.
2. Порівняльний метод. Внутрішньомовне порівняння; порівняльна методика вивчення мови і навчання мови. Міжмовне порівняння: порівняльно-історичне, зіставне і типологічне.
3. Порівняльно-генетичний метод. Прийоми встановлення генетичної тотожності. Реконструкція праформ. Абсолютна і відносна хронологія.
4. Зіставний метод. Зіставне вивчення споріднених і неспоріднених мов; приховане зіставлення і мовні паралелі.
5. Структурний метод.
6. Методика мови-еталона.

II. Завдання: підготувати

- 1) термінологічний реєстр до теми практичного заняття;
- 2) тезовий план статті Широков В. А. Зміна парадигмального вектора сучасного мовознавства і деякі методологічні міркування. *Мовознавство*. 2012. № 6.

ТЕМА 4: РОЗВИТОК МОВИ. МОВНІ КОНТАКТИ

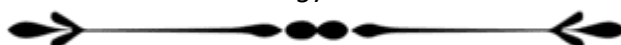
ПРАКТИЧНА РОБОТА 7.

I. Питання для обговорення:

1. Основні поняття соціолінгвістики.
2. Напрями мовної політики України.
3. Причини мовних змін. Мовні контакти.
4. Напрями політичної лінгвістики.
5. Вияви мовленнєвої агресії у віртуальному спілкуванні.

II. Завдання: підготувати докладний аналіз 1 статті (на вибір)

- 1) Ажнюк Б. М. Мовна політика в Україні і перспективи євроінтеграції. *Мовознавство*. 2022. № 6.
- 2) Белей Л. Мовний маркетинг як інструмент мовної політики. *Мовознавство*. 2015. № 5.

3) Кондратенко Н. В. Українська політична лінгвістика: фундаментальні і прикладні проблеми. *Мовознавство*. 2016. № 6.

4) Космеда Т. Актуалізація категорій «лінгвонаціоналізм» і «лінгвопатріотизм» у сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 32. С.66-70.

5) Селігей П. О. Міжнародні та світові мови: критерії, рейтинги, прогнози. *Мовознавство*. 2021. № 5.

6) Храбан Т., Самойленко К. Вербальна агресія як навмисна деструктивна поведінка в соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2017. Вип. 29 (2). С.133-136.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 8.

I. Питання для обговорення:

1. Проблемне поле міжкультурної комунікації.
2. Етапи розвитку міжкультурної комунікації.
3. Міжкультурні конфлікти та їх причини в контексті процесу глобалізації.
4. Моделі засвоєння чужої культури.
5. Лінгвокультурна інтерференція та її вплив на міжкультурну комунікацію.
6. Базові лінгвокультурні концепти світових культур.

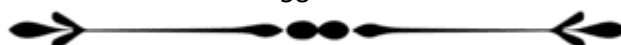
II. Завдання: укласти список сучасних наукових джерел з проблем міжкультурної комунікації з короткими анотаціями (3-4 джерела).

ТЕМА 5: ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИКИ

ПРАКТИЧНА РОБОТА 9.

I. Питання для обговорення:

1. Стан мовознавства в Європі епохи середньовіччя.
2. Досягнення європейського мовознавства у часи Відродження.
3. «Всезагальна раціональна граматика» А. Арно і К. Лансло.
4. Періодизація порівняльно-історичного мовознавства.

5. Унесок основоположників порівняльно-історичного мовознавства.

6. Філософія мови В. фон Гумбольдта.

7. Лінгвістична концепція Фердинанда де Соссюра.

II. Завдання: підготувати повідомлення

1) Виникнення германістики (Р. Раск і Я. Грімм) і славістики (Й. Добровський)

2) Порівняльно-історична граматика і лінгвістична концепція А. Шлейхера.

ПРАКТИЧНА РОБОТА 10.

I. Питання для обговорення:

1. Структурний метод і його методики.

2. Празький лінгвістичний гурток (функціональна лінгвістика).

3. Глосематика Л. Єльмслева.

4. Концепція американських дескриптивістів.

5. Лінгвофілософські ідеї Е. Косеріу, Дж. Пірса.

6. Постструктуралізм у мовознавстві.

*II. Завдання: підготувати тези статті: Лучканин С. Структуралістична парадигма в історії мовознавства у світлі дії екстралінгвістичних чинників. *Studia Linguistica*. Випуск 7/2013. С. 94-103.*

ПРАКТИЧНА РОБОТА 11-12.

I. Питання для обговорення:

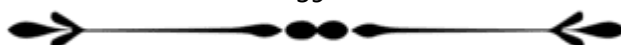
1. Діяльність Харківської лінгвістичної школи. Загальнолінгвістична концепція О. О. Потебні та її філософські основи.

2. Гіпотеза походження слов'янських мов А. Кримського.

3. Порівняльна фонетика слов'янських мов Є. Тимченка.

4. Загальнолінгвістичні питання у працях Л. А. Булаховського, А. О. Білецького, О. С. Мельничука, М. А. Жовтобрюха, В. В. Німчука.

5. Українські мовознавці діаспори Ю. Шевельов і О. Горбач. Ю. Шевельов «Портрети українських мовознавців».

II. Завдання: підготувати повідомлення

- 1) Сучасні гіпотези походження слов'янських писемностей.
- 2) Класифікація слов'янських мов М. Максимовича.
- 3) Діяльність славістів П. Шафарика, Ф. Міклошича, Й. Добровського, В. Копітара.
- 4) Значення «Енциклопедії слов'янської філології» В. Ягича в історії слов'янських мов.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ №2

1. Процес мовної еволюції, що полягає у зближенні різних діалектів і мов аж до їх злиття, це...

- а) інтеграція;*
- б) диференціація;*
- в) дивергенція;*
- г) диз'юнкція.*

2. Які положення, на яких ґрунтується порівняльно-історичний метод, названі неправильно?

- а) в основі порівняння – способи відмінювання слів;*
- б) порівняння мов виявляє їх спорідненість;*
- в) за рівнем спорідненості мови об'єднуються в сім'ї, групи і підгрупи;*
- г) відмінності споріднених мов можуть бути пояснені тільки безперервним їх розвитком.*

3. Кого вважають основоположником генеративної лінгвістики?

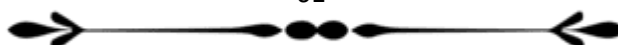
- а) Анрі Сеше;*
- б) Едуарда Сепіра;*
- в) Леонарда Блумфільда;*
- г) Ноама Хомського.*

4. Якими ознаками характеризується граматичне значення?

- а) стандартністю;*
- б) високим ступенем абстракції;*
- в) обов'язковою співвіднесеністю з позамовним референтом;*

- г) *нерегулярністю свого вираження.*
г) *поширеність відповідного мовного явища.*
5. Сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів – це...
- а) *структура;*
б) *система;*
в) *мовний рівень;*
г) *мовний ярус.*
6. На основі яких параметрів визначають мовні універсалії?
- а) *спільність властивостей усіх мов на відміну від мови тварин;*
б) *сукупність змістових категорій, що виражаються певними засобами в мові;*
в) *спільність властивостей самих мовних структур;*
г) *спільність особливостей окремих мовних одиниць.*
7. Які мовні рівні є проміжними?
- а) *синтаксичний;*
б) *семантичний;*
в) *морфонологічний;*
г) *фонетичний.*
8. На які процеси безпосередньо не впливає контактування мов?
- а) *запозичення лексики і фразеології;*
б) *засвоєння артикуляційних особливостей іншої мови;*
в) *зміну наголосу;*
г) *зміни у морфемній будові слова.*
9. Синоніми, антоніми, гіпоніми – це...
- а) *лексико-семантичні групи;*
б) *лексико-семантичні категорії;*
в) *лексико-семантичні поля;*
г) *лексико-семантична система.*
10. Які загальнонаукові методи дослідження названі неправильно?
- а) *індукція;*
б) *порівняння;*
в) *синтез;*
г) *аналіз.*

11. Яке твердження про своєрідність мови як суспільного явища є правильним?

- а) мова споконвічна і буде існувати доти, доки існує суспільство;*
- б) мова є індивідуально-психічним утворенням і тісно пов'язана із навколишніми умовами проживання особистості;*
- в) у людини наявний мовний ген, який дозволяє їй засвоїти мову;*
- г) мова обслуговує всі сфери людської діяльності.*

12. Хто автор «Всезагальної раціональної граматики»?

- а) Ноам Хомський;*
- б) Готфрід-Вільгельм Лейбніц;*
- в) Френсіс Бекон;*
- г) Антуан Арно.*

13. Який тип мислення протікає у мовних формах:

- а) чуттєво-образне;*
- б) поняттєве;*
- в) технічне;*
- г) символічне.*

14. Головні ознаки літературної мови:

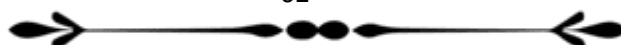
- а) унормованість;*
- б) територіальна варіативність;*
- в) інтернаціональність;*
- г) історичність.*

15. Яке твердження про специфічні ознаки мови і мовлення є неправильним?

- а) мова має лінійний характер, а мовлення – нелінійний;*
- б) мова більш статична, а мовлення – динамічне;*
- в) мова – суспільне явище, а мовлення – індивідуальне;*
- г) мова складається з величезної, але обмеженої кількості елементів, мовлення є безмежним.*

16. Початковий, пропедевтичний курс загального мовознавства називається:

- а) прикладне мовознавство;*
- б) вступ до мовознавства;*
- в) часткове мовознавство;*
- г) генеративна лінгвістика.*

17. Синхронія – це...

- а) стан мови в її історичному розвитку;*
- б) розгляд мовних явищ в їхніх взаємовідношеннях;*
- в) стан мови на певному етапі її існування;*
- г) мовні контакти.*

18. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме роблять висновок про загальне:

- а) індукція;*
- б) дедукція;*
- в) діахронія;*
- г) аналіз.*

19. Тлумачний словник є результатом застосування:

- а) зіставного методу;*
- б) описового методу;*
- в) структурного методу;*
- г) порівняльно-історичного методу.*

20. Метод, який реалізується у чотирьох методиках лінгвістичного дослідження – дистрибутивній, безпосередніх складників, трансформаційній і компонентного аналізу:

- а) зіставний;*
- б) структурний;*
- в) порівняльно-історичний;*
- г) лінгвогеографія.*

21. Які вчені є основоположниками порівняльно-історичного мовознавства:

- а) Ф. Бопп, Р. Раск, О. Востоков;*
- б) П. Фортунатов, Л. Щерба;*
- в) І. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр;*
- г) В. фон Гумбольдт, О. Потебня.*

22. Яка із дефініцій визначає мову:

- а) конкретно застосована мова, сукупність засобів спілкування;*
- б) система одиниць спілкування і правил їх функціонування;*
- в) матеріальний, чуттєво – сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання і передачі інформації;*

г) реалізація мовленнєвої компетенції конкретним носієм мови.

23. Мова – явище...

- а) біологічне;
- б) психологічне;
- в) суспільне;
- г) національне.

24. Мовною політикою називають:

- а) свідомий вплив суспільства на мову;
- б) вплив людини на політику;
- в) мову відомих діячів політики;
- г) суспільно-політичне мовлення.

25. Виділіть рядок, що репрезентує функції мови:

- а) мислетворча, комунікативна, естетична;
- б) акумулятивна, метамовна, прагматична;
- в) мислетворча, фатична, морфологічна;
- г) комунікативна, номінативна, синтаксична.

26. Мовним знаком виступають:

- а) звуки;
- б) слова;
- в) букви;
- г) речення.

27. Традиційно вирізняють такі мовні яруси (рівні):

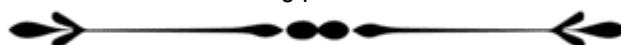
- а) фонетичний, лексичний, морфемний, граматичний;
- б) морфемний, граматичний, фонетичний, фразеологічний;
- в) фразеологічний, синтаксичний, морфологічний, фонологічний;
- г) фонетичний, фонологічний, лексичний, граматичний.

28. Засоби спілкування на обмеженій території називають:

- а) діалектом;
- б) жаргоном;
- в) лексикою;
- г) сленгом.

29. Що є об'єктом вивчення фонетики?

- а) букви;
- б) звуки;
- в) звуки і букви;

г) фонеми.

30. Одиницею морфологічного рівня є:

а) лексема;

б) морфема;

в) речення;

г) морф.

31. Виділіть рядок, який найвичерпніше характеризує мовну систему:

а) однорідна, закрита, строго впорядкована;

б) неоднорідна, закрита, строго впорядкована;

в) неоднорідна, відкрита, строго впорядкована;

г) неоднорідна, динамічна, ієрархічна.

32. Який рядок репрезентує опорні поняття граматичного рівня мови:

а) словосполучення, речення, предикативність;

б) атрибутивність, наголос, морфема;

в) модальність, сурядний зв'язок, редукція;

г) лексема, присудок, предикативність.

33. Виділіть рядок, який репрезентує аспекти у вивченні звуків:

а) фізичний, психологічний, лінгвістичний;

б) фізіологічний, лінгвістичний, фізичний;

в) граматичний, фізичний, фізіологічний;

г) фізіологічний, прагматичний, фізичний.

34. Фізичний аспект у дослідженні звуків охоплює такі параметри:

а) силу, висоту, тембр;

б) силу, ритмічність, довготу;

в) висоту, тон, довготу, шум;

г) силу, ритмічність, тембр, довготу.

35. Сукупність артикуляційних навичок, характерних для певної мови, називається:

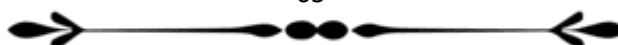
а) акустикою;

б) артикуляцією;

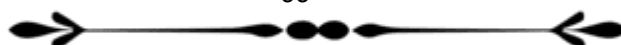
в) артикуляційною базою;

г) дистрибуцією.

36. Порожнини глотки, рота і носа називають:

- а) резонатором;*
 - б) мовленнєвим апаратом;*
 - в) артикуляційною базою;*
 - г) артикулятором.*
37. Найпростішим способом встановлення фонологічної системи є:
- а) підбір слів, що різняться між собою однією фонемою;*
 - б) підбір слів, що різняться між собою однією літерою;*
 - в) підбір слів, що пишуться однаково, а різняться лише наголосом;*
 - г) підбір однокореневих слів.*
38. Виділіть рядок, який репрезентує основні фонетичні одиниці:
- а) фрази, такти, склади, звуки;*
 - б) відрізок мовлення, фраза, такт, звук, склад;*
 - в) пауза, фраза, такт, склад;*
 - г) звуки, фонеми, склади.*
39. Частина фрази, об'єднана одним наголосом – це...
- а) такт;*
 - б) синтагма;*
 - в) фонетичне слово;*
 - г) енклітика.*
40. Назвіть представників психологічного напрямку у мовознавстві:
- а) Гейман Штейнталь;*
 - б) Вільгельм Вундт;*
 - в) Август Шлейхер;*
 - г) Олександр Потебня.*
41. Які риси лексико-граматичних розрядів слів визначені правильно?
- а) обов'язковість формального показника;*
 - б) наявність спільної семантичної ознаки;*
 - в) обов'язковість протиставлення в межах лексико-граматичного розряду рядів форм;*
 - г) однакова синтаксична валентність.*
42. Які внутрішні причини мовних змін названі неправильно?
- а) антиномія позначувального і позначуваного;*
 - б) антиномія норми і системи;*
 - в) антиномія мовця і слухача;*

г) *антиномія комунікативної та експресивної функцій мови.*

43. Мовна норма характеризується такими властивостями:

- а) *вибірковістю;*
- б) *динамізмом;*
- в) *варіативністю;*
- г) *обов'язковістю.*

44. Який тип мислення протікає у мовних формах:

- а) *чуттєво-образне;*
- б) *поняттєве;*
- в) *технічне;*
- г) *символьне.*

45. Засоби вираження граматичних значень у кореневих мовах – це...

- а) *порядок слів у реченні;*
- б) *флексія;*
- в) *відмінкові форми;*
- г) *чергування фонем.*

46. Які ідеї теорії структуралізму названі неправильно?

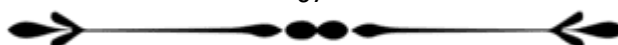
- а) *реальним є не окремий факт (звук, морф, слово та ін.), а реальною є мова як система;*
- б) *відношення домінують над елементами;*
- в) *для вивчення мови можна застосовувати математичні методи;*
- г) *усі мови мають визначену кількість фонем.*

47. Які структурно-типологічні різновиди мов названі неправильно?

- а) *полісинтетичні, або інкорпоруючі;*
- б) *флексивні;*
- в) *аглютинативні;*
- г) *нейтральні.*

48. Розпізнавання й ототожнення значеннєвих одиниць – це така функція фонем, як...

- а) *дистинктивна;*
- б) *делімітативна;*
- в) *диференційна;*

г) інтегральна.

49. Якими є антонімічні відношення в лексиці?

а) парадигматичними;

б) синтагматичними;

в) ієрархічними;

г) класифікаційними.

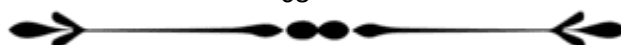
50. Татарські слова у мовленні слов'янського населення Криму – це...

а) субстрат;

б) суперстрат;

в) адстрат;

г) перстрат.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. ПСИХОЛІНГВІСТИКА. ПРОБЛЕМИ МОВИ І МИСЛЕННЯ

Мета: актуалізувати відомості про категорії мислення і мови, когнітивні функції мови, напрями взаємодетермінації мова-мислення у процесах онтогенезу, філогенезу, комунікації і пізнанні.

Інформаційний обсяг теми: Загальна теорія мовленнєвого акту. Механізми мовного онтогенезу. Особливості формування мовлення дітей. Причини порушення мовлення. Проблеми пам'яті. Пам'ять – знання – компетенція.

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювати статтю Л. Д. Головкіна Мовна картина світу: психолінгвістичний аспект. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький. 2008. Вип.15. С.72-74). Виписати визначення поняття «мовна картина світу».

2. Опрацювати статтю І. Шарапи Психолінгвістичний образ світу у свідомості людини. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький. 2007. Вип.12. С.240-243). Записати узагальнені висновки.

3. Законспектувати статтю Т. В. Ахутінова Роль правої півкулі у побудові тексту. *Психолінгвістика. Зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди*. 2009. №3. С. 10-28.

4. Опрацювати параграф «Взаємозв'язок психологічно свідомого і несвідомого в дитячій і лінгвопедагогічній психології та рефлексивній психолінгвістиці» з монографії Л. А. Калмикової «Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку». С. 125-132). Описати розуміння дослідниками поняття «мовне чуття».

5. Підготувати тези повідомлення на теми:

Дитяче мовлення як предмет дослідження у працях (Ж.Піаже, Дж. Бреднера, Г. С. Костюка, А. М. Богуш).

Дитяча і підліткова словотворчість (інновації, неологізми).

Розвиток проблеми мовної компетенції в українській психолінгвістиці.

Проблема мовної компетенції у західній психолінгвістиці.

Мовна компетенція в сучасній дитячій і лінгвопедагогічній психології, рефлексивній психолінгвістиці, психолінгвістиці розвитку та лінгводидактиці.

ТЕМА 2: ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА МОВИ

Мета: актуалізувати відомості про системно-структурну організацію мови, розмежувати поняття граматична категорія, граматичне значення, граматична форма; схарактеризувати засоби вираження граматичних значень; ознайомити з актуальним проблемами граматичного рівня мовної системи; сформулювати розуміння аналітичного та синтетичного типів мов.

Інформаційний обсяг теми: Загальна характеристика граматичного рівня мовної системи. Граматичні категорії. Граматичне значення слова. Класифікація граматичних значень. Засоби вираження граматичних значень. Поняття граматичної форми. Мови синтетичної та аналітичної будови.

Література

1. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. Донецьк, 2006.
2. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Навчальний посібник. Київ, 2010.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ, 2003.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ, 2006.
5. Левицький Ю. М. Мови світу: Енциклопедичний довідник. Львів, 1998.
6. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ, 2008.
7. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998.

На підставі опису форми ми повинні встановити той специфічний шлях, яким йде до вираження думки мова, а з нею і народ, що говорить цією мовою (В. фон Гумбольдт).

Грамати́ка (грец. «мистецтво читати і писати букви»): 1) будова мови (система морфологічних категорій і форм, синтаксичних

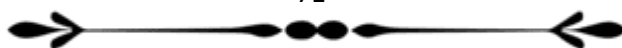

категорій і конструкцій; 2) наука, що вивчає будову мови. Граматика є найбільш давньою традиційною лінгвістичною галуззю, яка вивчає частиномовну диференціацію мови, закономірності словозміни і формотворення, способи зв'язку слів у реченні і синтаксичну організацію мовлення. Першими світовими граматиками вважають давньоіндійську граматику «Аштадхьяя» (Восьмикнижжя), яка спершу існувала в усній формі і зафіксована в 5 ст. до н. е. Паніні; граматику індійського лінгвіста Яска (містила першу класифікацію частин мови); давньогрецьку граматику «Про іменування» (Аристотель, 4 ст. до н. е.) Першою українською граматикою називають працю О.Павловського (1818), проте граматика староукраїнської мови вперше описана латиною в «Граматичі словенській» І. Ужєвича (1643).

Граматика складається з двох розділів: морфологія (грец. «наука, учення про форму») – розділ граматики, що вивчає граматичні властивості слова, зміну форм слів і пов'язаних із ними граматичних значень; синтаксис (грец. «побудова, порядок») – розділ граматики, який вивчає засоби і правила побудови висловлювань. Словотвір, або дериватологія (лат. «відведення води з ріки», а згодом «утворення нових слів від наявного кореня»), займає проміжне місце між лексикологією і граматикою.

Основні одиниці граматики – морфема для морфології і конструкція (речення) для синтаксису. Правда, є й інші погляди щодо цього. Сучасні дослідники вважають, що їх значно більше й серед них називають слово, словоформу, словосполучення, просте речення, складне речення, надфразну єдність і навіть текст. Однак таке розуміння основних одиниць морфології та синтаксису не є коректним хоча б тому, що кожен мовний рівень повинен мати тільки одну основну одиницю.

Граматичне значення – узагальнене (абстрактне) мовне значення, яке властиве рядам слів, словоформ, синтаксичних конструкцій і яке має в мові регулярне (стандартне) вираження. Одне граматичне значення може виражатися різними засобами (формальними показниками), різні граматичні значення можуть виражатися одним граматичним показником: граматична синонімія (чи варіанти): *батьку*

– батькові, білий – біліший – більш білий, працюватиму – буду працювати; граматична багатозначність (омонімія): жнива, сестра, брата.

Залежно від способу вираження граматичних значень виокремлюють синтетичні та аналітичні мови. Для синтетичного способу вираження граматичного значення властиво поєднання граматичного показника зі словом, мови аналітичного типу граматичне значення виражають за межами слова, окремо від нього.

Більшість мов використовує і аналітичні, і синтетичні засоби вираження граматичного значення. Залежно від того, який спосіб переважає, виокремлюють мови синтетичного і аналітичного типу. До синтетичних мов належать усі слов'янські мови, крім болгарської, санскрит, давньогрецька, латинь, німецька, арабська, суахілі. До аналітичних мов відносять всі романські мови, болгарську, англійську, новогрецьку. Аналітичні способи у цих мовах переважають, проте використовують і синтетичні граматичні засоби.

Граматична категорія – система протиставлених одна одній рядів граматичних форм із однорідним значенням. У цій системі визначальною є категоріальна ознака (наприклад, узагальнене значення часу, особи, яке об'єднує систему значень окремих часів, осіб і систему відповідних форм). Для того щоб констатувати, що в якійсь мові є певна граматична категорія, потрібно, щоб був ряд форм, об'єднаних якимсь спільним значенням, щоб усередині цього об'єднання було протиставлення і щоб ті протиставлені значення мали формальне вираження.

Граматичні категорії поділяють на морфологічні й синтаксичні. До морфологічних належать категорія роду, числа, відмінка, виду, часу, способу, особи; до синтаксичних – категорія активності / пасивності, комунікативної спрямованості (розповідність, питальність, спонукальність), стверджуваності / заперечуваності, синтаксичного часу й синтаксичного способу. Морфологічні категорії, в свою чергу, поділяють на класифікаційні й словозмінні. У мовах світу найчастіше трапляються граматичні категорії роду, відмінка, числа, означеності / неозначеності, ступеня якості, часу, виду, стану, способу й особи.

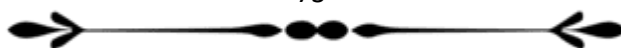

Мови світу різняться за кількістю і складом граматичних категорій. Так, специфічною, наприклад, для слов'янських мов є категорія дієслівного виду, в кавказьких мовах є категорія «граматичного класу» – людини або речі, в японській і корейській мовах – категорія ввічливості. Відрізняються мови і за кількістю протиставлених членів усередині категорій (в англійській мові є два відмінки, в німецькій – чотири, в українській – сім, у дагестанській – до сорока). У болгарській мові, крім звичайних для багатьох мов дійсного, умовного і наказового способів, є ще переповідний спосіб (коментатив). Доведено, що існує залежність між граматичними категоріями (їх складом і способом вираження) і типом мови. Синтетичні мови значно багатші на граматичні категорії. У флективних синтетичних мовах граматичні категорії мають обов'язкове вираження, а в ізолюючих мовах формальне вираження граматичних категорій не є обов'язковим у всіх випадках. Найчастотнішою іменною категорією є категорія числа, дієслівною – категорія часу.

Категорія відмінка – граматична словозмінна категорія іменних частин мови, яка виражає їхні синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення до інших слів у реченні. Наявність у мові категорії відмінка засвідчує її синтетизм. Конкретний відмінок являє собою специфічну для кожної окремої мови відповідність між функцією іменника і формальним засобом її вираження. Називний відмінок виконує функцію називання предмета, давальний – функцію отримувача, орудний – функцію інструмента.

В аглютинативних мовах засобом вираження відмінкового значення служать спеціальні суфікси, у флективних – закінчення. Німецька і румунська мова для вираження відмінкових значень використовують артикль. У німецькій мові чотири відмінки (називний, родовий, давальний, знахідний), специфічним засобом їх вираження є артикль, однак важлива роль у ній належить прийменникам: *die Werke von Gothe* – твори Гете.

Дискусійним є питання щодо відмінка в англійській мові. Більшість мовознавців вважають, що в англійській мові два відмінки – загальний і присвійний, родовий, який оформляється

аглютинативною морфемою ‘s. За цими відмінками змінюються лише назви істот і часу. Іспанська, французька, болгарська мови не мають відмінкових форм.

ЗАВДАННЯ

1. Підготуйте таблицю «Граматична система мови», проілюструйте її зразками української мови і тієї іноземної мови, яку ви вивчаєте.

Граматична категорія	Граматичні значення	Граматичні форми

2. Проаналізуйте аналітичні засоби вираження граматичних значень, поширені в іноземній мові, яку ви вивчаєте.

3. Підготуйте тезовий план статті Вихованець І. Р. Аналітизм у граматичній структурі сучасної української мови. *Українська мова*. 2002. №2. С. 3-8.

ТЕМА 3: МОВНА ОСВІТА – МОЖЛИВОСТІ І ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Формат – круглий стіл за результатами вивчення навчальної дисципліни «Загальне мовознавство» (Реалізація науково-дослідної теми кафедри української мови «Мовна параметрія українського національного дискурсу»)

Питання для обговорення

1. Гуманізація шкільної освіти (погляди вчителів-новаторів). Обговорення статті М. Девдери «Чому нашій шкільній освіті потрібна естетична гуманізація» URL <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/chomunashij-shkilnij-osviti-potribna-estetichna-humanizatsija.html>

2. Питання загального мовознавства в шкільному курсі української мови (5-9 класи): зміст модельних програм, очікувані результати навчальної діяльності.

3. Методичні вимоги до проведення вступних уроків української мови (5-9 класи). Аналіз підручників з методики навчання української мови, посібників з лінгводидактики.

4. Питання теорії мовознавства у шкільних підручниках НУШ.

5. Використання наукових напрацювань українських лінгвістів у шкільному курсі української мови (7-9 класи) (орієнтовно:

Белей Л. Мовний маркетинг як інструмент мовної політики Мовознавство. 2015. № 5.

Космеда Т. Актуалізація категорій «лінгвонаціоналізм» і «лінгвопатріотизм» у сучасному мовознавстві. Лінгвістичні студії. 2016. Вип. 32. С.66-70.

Селігей П. О. Міжнародні та світові мови: критерії, рейтинги, прогнози. Мовознавство. 2021, № 5.

Тараненко О. О. Мова як дзеркало етнічної ментальності: так і ні. Мовознавство. 2021. № 6.)

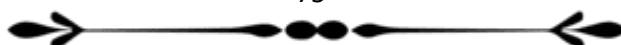
6. Огляд науково-популярної літератури з проблем функціонування української мови (з фондів бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського).

Вимоги: 1. Кожне повідомлення готує 2 студенти (обсяг – 6 др.а., бажано схема, таблиця або 3-4 слайди).

2. Група технічного забезпечення: модератор, розробка і друк програми круглого столу, підготовка повідомлення в соцмережах.

3. Решта здобувачів освіти готують конспекти вступних уроків з української мови (5-9 клас, 1 тема на вибір).

Побажання: запросити до участі вчителів української мови (керівників практики, випускників нашого університету тощо).

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Тематика інформаційних науково-пошукових проєктів:

1. Основні центри і постаті славістики.
2. Типологія мов та мовні універсалії.
3. Лінгвістичні універсалії: семіотичні, психолінгвістичні, статичні та динамічні.
4. Морфологічна класифікація мов.
5. Проблема моделювання номінативних процесів.
6. Семасіологія, проблема семантичної валентності та сполучуваності.
7. Форми міксації мов.
8. Теорія мовленнєвої діяльності.
9. Напрями сучасних соціолінгвістичних досліджень.
10. Мова і влада. Політична лінгвістика.
11. Проблеми міжкультурної комунікації.
12. Теорія комунікативного впливу;
13. Проблема концепту в сучасній лінгвістиці.
14. Технології нейролінгвістичного програмування.

Форма – мультимедійна презентація на основі опрацювання сучасних наукових джерел. Реферат.

Загальні вимоги:

Логічність структури та її відповідність темі проєкту.

Використання сучасних наукових джерел.

Системність і повнота у розкритті теми.

Аргументованість висновків.

Дотримання принципів академічної доброчесності.

Якість оформлення.

Вимоги до оформлення реферату:

1. 10 сторінок друкованого тексту.
2. Друкувати на аркуші А-4, шрифтом Times New Roman 14 кеглем, міжрядковий інтервал 1,5; поля – верхнє\нижнє – по 2 см, ліве – 2,5 см, праве – 1 см.

3.Дотримуватися структури такого виду робіт (зміст, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо є); список використаної літератури).

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Охарактеризуйте сучасні підходи до витлумачення поняття *мова*.

2. Доведіть, що мова має системний характер. До якого типу систем вона належить?

3. На чому ґрунтується системність мови? Які відношення існують між мовними одиницями ?

4. У чому виявляється своєрідність системності мови? Як співвідносяться поняття мовної системи і норми ?

5. Прокоментуйте основні етапи в дослідженні питання про співвідношення мови і мовлення.

6. Яке практичне значення має дихотомія «мова – мовлення»?

7. Які принципові відмінності в інтерпретації проблеми співвідношення мови і мовлення характерні для концепції Ф. де Соссюра і Е. Косеріу ?

8. Як трактується проблема співвідношення мови і мовлення в сучасному мовознавстві ?

9. Визначте передумови, головні течії та наукові школи й доробок ключових наукових парадигм лінгвістики: порівняльно-історичної, структуралістської, прагматичної, когнітивної, синергетичної.

10. Установіть співвідношення між основними функціями мови.

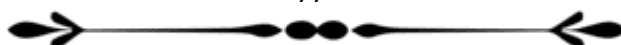
11. За якими принципами виділяються мовні рівні? У чому відмінність між основними і проміжними рівнями мови?

12. Охарактеризуйте функції фонем. Як співвідносяться між собою фонемі в парадигматиці й синтагматиці?

13. Охарактеризуйте типи граматичних значень і граматичних категорій.

14. Проаналізуйте сучасні теорії морфеми, частин мови і речення.

15. Чим різняться номінативний (семантичний) і комунікативний синтаксис?

16. У чому своєрідність лексико-семантичної системи мови? На яких відношеннях вона базується?

17. Розкрийте сутність проміжних мовних рівнів. У чому своєрідність кожного з них?

18. Наведіть приклади мовних універсалій фонетичного зрізу.

19. Сформулюйте найважливіші ознаки гумбольдтіанства як лінгвофілософського напрямку.

20. Визначте лінгвістичні і філософські засади концепції В. фон Гумбольдта.

21. Як розумів сутність і природу мови В. фон Гумбольдт? Співвіднесіть поняття «мова» і «дух народу» в його концепції.

22. Розкрийте сутність поняття «мовне світобачення» за В. фон Гумбольдтом.

23. Поясніть тезу В. фон Гумбольдта про творчий характер мови. Що позначають терміни «ергон» і «енергейя»?

24. Охарактеризуйте найважливіші рушійні сили розвитку мови, визначені німецьким лінгвістом.

25. Що таке внутрішня і зовнішня форми мови за концепцією В. фон Гумбольдта?

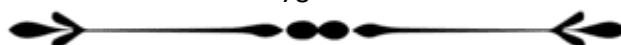
26. Які проблеми мовознавства порушено в «Курсі загальної лінгвістики» Ф. де Соссюра? У чому полягає новизна теорії Ф. де Соссюра та його вплив на розвиток мовознавства ХХ ст.?

27. Сформулюйте передумови виникнення структуралізму і його найважливіші ознаки.

28. Які аспекти лінгвофілософської концепції Ф. де Соссюра вплинули на формування структуралізму?

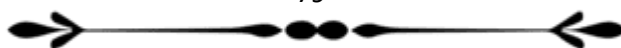
29. Аргументуйте, чому Ф. де Соссюр вважається одним із засновників науки про знаки – семіотики.

30. Прокоментуйте тезу: «Слово «мова» в мовленні сучасних людей (усному, писемному, друкованому) має широкий спектр значень. Воно охоплює людську мову, мову Творця, ангельську мову, природну мову, штучну мову, мову тварин, мову рослин, мову природи, мову мистецтва (наприклад, танцю, живопису, скульптури тощо), мову жестів, мову науки, або метамову (наприклад, філософії, фізики, хімії, лінгвістики та інш.) Часто можна почути про мову очей,

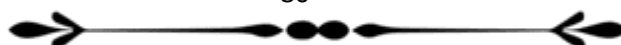
мову рук, мову парфумів, мову закоханих, мову квітів, мову образів, мову символів тощо. У цих випадках слово «мова» вживається у переносному (метафоричному) значенні. Первісним і основним його змістом є природна людська мова – засіб щоденного спілкування людей» (Ф. С.Бацевич).

31. Проаналізуйте наведені нижче висловлювання лінгвістів про природу мови: «Мова виникла в суспільстві в той день, коли у людей виникла потреба в спілкуванні... Мова як суспільне явище виникла тоді, коли мозок людини був досить розвинутим, щоб користуватись мовою» (Ж. Вандрієс) «Людина користується мовою як засобом досягнення своєї мети. Часто такою метою є всього лише вираження власного буття. В інших випадках вона користується мовою, щоб одержувати якусь інформацію або з метою контролю над навколишнім середовищем. Іноді вона використовує мову і для аналізу свого внутрішнього світу, і для здійснення контролю над ним» (К. Притрам) «Мова – це особлива система різнотипних і в той же час внутрішньо поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, морфем, слів, словосполучень, речень), якими людина послуговується свідомо й які служать їй засобом спілкування з іншими, засобом вираження її думок, почуттів, настроїв» (П. Дудик) «Соссюрівська концепція мови і мовлення являє собою теоретично безперспективне домінування двох різних підходів до мови як до об'єкта дослідження... Реально існує лише мова як загальна сукупність конкретних мовних виявів, тобто процесів мовної діяльності, в яких використовуються різні компоненти мовної структури» (О. Мельничук) «Мовознавство вивчає мову, або людське мовлення, у всій її різноманітності. Але якщо ми звернемо увагу на те, що племінних і народних мов може бути кілька тисяч, а людського життя, навіть при найбільших здібностях, вистачає на пізнання лише маленької частки цієї маси, то виявиться, що лінгвістика як завершена цілість є й залишиться назавжди лише недосяжним ідеалом. Жодна книга не може представити цілої системи мовознавства. Жодна людська голова не в змозі охопити всю масу фактів, які сюди відносяться. Кожен дослідник мови тримає у своїй голові лише уривок, лише невеликий уривок, лише невеликий уламок цілого, який дає йому змогу дійти до загального погляду на ціле й

створити собі менш чи більш точну картину мовного життя взагалі» (І. Бодуен де Куртене).

32. Доповніть міркування мовознавця актуальними прикладами: «Мова перебуває в центрі сучасних гуманітарних наук, розуміння сутності й природи живої людської мови, її духовно формувальної функції, усвідомлення неможливості елімінування мови із щоденного життя суспільства робить вкрай необхідним її філософське осмислення...Спостерігається лінгвістичний експансіонізм ідей, сформульованих у лінгвістиці, в такі науки, як психологія і філософія, логіка і теорія пізнання, нейрологія, когнітологія та інш. Дані про мову, отримані за межами лінгвістики, впливають на лінгвістичний аналіз, стають помітнішими активні інтегративно-диференційні процеси в лінгвістиці і культурі; інтенсифікуються контакти лінгвістики з іншими сферами знання й духовної діяльності людини» (Ф. С. Бацевич)

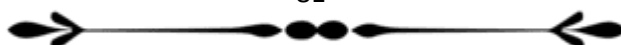

КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

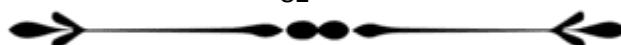
Поточний контроль проводиться на практичних заняттях, а також оцінюється самостійна робота з кожної теми. Поточний контроль реалізується такими методами: усного і письмового опитування, виступів на практичних заняттях, підготовка та демонстрація презентацій, портфоліо тощо, проведення колоквиумів. Поточний контроль (50 балів) передбачає такі форми: участь у практичних заняттях (відповідь на питання, виступи з доповідями, обговорення дискусійних питань, виконання практичних завдань (зробити повний лінгвістичний аналіз різнорівневих мовних одиниць)); поточні тестування, що містять питання із запропонованих на самостійне вивчення тем. Виконання контрольної роботи – 15 балів (відповіді на розгорнуті питання, опрацювання наукових джерел). Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання – 15 балів (презентація лінгвістичного проєкту, підготовка реферату). На підсумковий (семестровий) контроль – залік – відведено 20 балів.

Результат освітньої діяльності здобувача вищої освіти оцінюється згідно з **Критеріями оцінювання знань і вмінь студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського** за такими рівнями і критеріями:

Оцінка за шкалами ЄКТС, стобало вою, розширено ю	Критерії оцінювання	Рів ень досягн ень здобув ача
--	---------------------	--

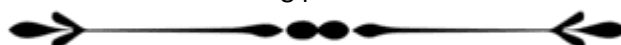
А 90-100 балів ВІДМІН НО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні; комплексом знань та вмінь, який характеризується системністю. Застосування знань здійснюється на основі самостійного цілеутворення, побудови власних програм діяльності. Здобувач проявляє нешаблонність мислення у виборі і використанні елементів комплексу знань, здатний самостійно і творчо використовувати набуті уміння відповідно до варіативних ситуацій навчання. Здобувач спроможний самостійно формулювати узагальнення та висновки, нові задачі, розв'язувати нестандартні задачі, ситуації. Навчально-пізнавальна активність обумовлена пізнавальними інтересами, мотивами саморозвитку і професійного становлення. Здобувач проявляє інтерес до актуальних проблем відповідного освітнього компонента, може під керівництвом викладача вибрати предмет наукового дослідження, проводити самостійну науково-дослідну роботу.	ВИСОКИЙ
---	--	----------------

В 80-89 балів ДУЖЕ ДОБРЕ	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні. Здобувач володіє комплексом знань та вмінь, який є частково-впорядкованим. У процесі застосування знань студент спроможний вибрати необхідний елемент комплексу знань та вмінь. Застосування знань та вмінь здійснюється як у стандартних ситуаціях, так і при незначних варіаціях умов на основі використання загальних рекомендацій. Відбувається перенесення сформованих умінь або їх комплексів на розв'язування незнайомих задач, ситуацій. Навчально-пізнавальна активність стимулюється пізнавальними інтересами, продукт діяльності оцінюється як професійно значущий.	
С 75-79 балів ДОБРЕ	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на підвищеному рівні, може усвідомлено застосовувати знання та вміння для висвітлення суті питання. Комплекс знань частково-структурований. Знання застосовуються переважно у знайомих ситуаціях. Здобувач усвідомлює особливості навчальних задач, ситуацій тощо. Пошук способів їх розв'язання здійснюється за зразком. Здобувач спроможний аргументувати застосування певної методичної дії у ході розв'язування задач, ситуацій тощо. Навчально-пізнавальна активність стимулюється мотивами професійного становлення і пізнавальними інтересами.	ДОСТАТНІЙ

D 60-74 балів ЗАДОВІ ЛЬНО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні, може проілюструвати власними прикладами відповідь на питання, частково усвідомлює специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо, має знання про способи розв'язування типових задач, ситуацій тощо. Однак процес самостійного розв'язування задач, ситуацій тощо потребує опори на зразок. Навчально-пізнавальна активність здобувача є ситуативно-евристичною. Домінують мотиви обов'язку та особистого успіху. Використання засобів саморозвитку та самопізнання відбувається не усвідомлено.	ЗАДОВІЛЬНИЙ
E 50-59 балів ДОСТАТ НЬО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компоненту на середньому рівні. Має уявлення про специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо. Виконання дій при роз'ясненні задач, ситуацій частково усвідомлюється, здійснюється частково правильно.	НИЗЬКИЙ
Fx 35-49 балів НЕЗАДО ВІЛЬНО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст основних розділів. Виконання окремих дій відбувається не усвідомлено, однак переважно правильно, навчально-пізнавальна активність мотивується ситуативно-прагматичним інтересом.	НЕЗАДОВІЛЬНИЙ
F 0-34 балів НЕПРИЙ НЯТО	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст окремих розділів. Виконання окремих методичних дій відбувається несвідомо, у більшості неправильно, навчально-пізнавальна активність	

	проявляється лише у ситуаціях зовнішнього примусу.	
--	--	--

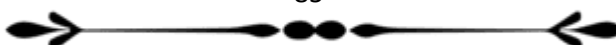
Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ТА САМОСТІЙНА РОБОТА										
РОЗДІЛ 1 – 40 балів										
Т1		Т2		Т3		Т4		Т5		Контрольна робота
Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	
						3	2	3	2	

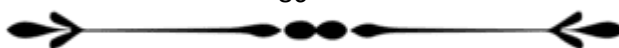
ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ТА САМОСТІЙНА РОБОТА										Підсумкова контроль	Загаль на кількіс
РОЗДІЛ 2 – 40 балів											
Т1		Т2		Т3		Т4		Т5	ІНДЗ (самостійна)		
Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.	СР.	Ауд.			
					2			5	15	0	100

Шкала оцінювання: сто балова, ECTS, розширена

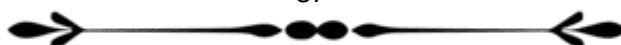
Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ЕКТС	Оцінка за розширеною шкалою
		Для екзамену, заліку, курсової роботи, практики
90-100	A	ВІДМІННО
80-89	B	ДУЖЕ ДОБРЕ

75-79	C	ДОБРЕ
60-74	D	ЗАДОВІЛЬНО
50-59	E	ДОСТАТНЬО
35-49	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО З МОЖЛИВІСТЮ ПОВТОРНОГО СКЛАДАННЯ
1-34	F	НЕПРИЙНЯТНО З ОБОВ'ЯЗКОВИМ ПОВТОРНИМ ВИВЧЕННЯМ ДИСЦИПЛІНИ

Для нотаток

Загальне мовознавство
Навчально-методичний посібник

Редактор	Н.І. Кухар
Верстка, дизайн	В. О. Гандзюк

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
Державного реєстру видавців серія ДК 7838.

Підписано до друку 30.10.2024 р.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 4.
Гарнітура Bodoni MT. Зам. № 3006/55. Наклад 100 штук.
Виготовлено ФОП Добрянська О. Г. , ТОВ «ДРУК-ПЛЮС»,
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25, Б.
Тел.: +38(0432) 46-51-17, +38(067) 773-51-09

